

ISSN: 2149-3979

ilahiyat akademi

yl: 2018 sayı: 7-8

altı aylık uluslararası akademik araştırma dergisi

SÜNNET

The Journal of Theological Academia

year: 2018 issue: 7-8 a bi-annual international journal of academic research

Suyûtî'nin Hadis Tenkitçiliği*

Recep ASLAN**

Özet

Suyûtî (ö. 911/1505), İslâm kültür tarihinde hicri 9. asra damgasını vurmuş önemli bir şahsiyettir. Özellikle Hadis, Tefsir, Arap Dili ve Edebiyatı ilimlerinde büyük katkıları olan etkili bir âlimdir. Bu makalede, İslâmî ilimlerin her dalıyla ilgilenmiş olan Suyûtî'nin hadis tenkitçiliğini ortaya koyarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Suyûtî hadis ve sünnetle uzun süre iştiğal etmiştir. Suyûtî, rivâyetlerin sıhhatini belirlemede isnâd merkezli değerlendirmeler yapmıştır. Özellikle risâle türü olan küçük hacimli eserlerde uydurma ve mesnedsiz birçok nakil yapmış, hadislerin kritiğinde seçici davranmamış, bu değerlendirmelerde genellikle mütesâhil davranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünnet, Suyûtî, Hadis Tenkitçiliği, Sened.

Suyuti's Hadith Criticism

Abstract

Suyuti (d. 911/1505) is an important figure in the history of Islamic culture in 10th century. He is especially a major contributor to Hadith, Tafsir, Arabic Language and Literature sciences. In this article, by revealing the hadith criticism of Suyuti, who is interested in every branch of Islamic sciences, it is aimed to evaluate Suyuti's hadith criticism.

Suyûtî had a lot of interactions with hadith and Sunnah. Suyuti has made isnâd-centered evaluations in determining the well-being of the narratives. He, as seen in his small volume works such as Risale, has reported made up hadiths, he was not selective in the criticism of the hadiths and he acted loose in assessing the sanad of the hadiths.

Keywords: Hadith, Sunnah, Suyuti, Hadith Criticism, Sanad.

* Bu makale "Suyûtî'nin hadis ilmindeki yeri" adlı doktora tezimin (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007) ikinci bölümü olan "Suyûtî'nin Hadis Anlayışı" kısmından üretilmiştir.

** Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, recep_aslan72@hotmail.com.

GİRİŞ

a. Suyûtî Döneminde Hadis İlmî

Suyûtî'nin yaşadığı dönem, ilmî açıdan toparlanma ve gelişme dönemi olmuş; bu dönemde çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Memlukların ilmî faaliyetlere verdikleri destek nedeniyle çok sayıda âlim yetişmiştir. Bu gelişmeler paralelinde, hadis ilimlerinde de ciddi anlamda çalışmalar yapılmıştır. Hadis talipleri çoğalmış, hadis imlâ meclisleri kurulmuştur. Dönemin âlimlerinden Sehâvî (ö. 902/1497), bu durumu şu şekilde tasvir etmektedir: "Hadis meclisleri vardı ve mamur idi. Devam edenler, bu işe meraklıydılar."¹

Bu dönemde hadis ilimlerine ilgi, iki boyutlu idi:

Birinci boyut hadislerin rivâyeti ile ilgili kısımdır. Mısır ve Şâm âlimleri hadis rivâyetlerinin zengin kaynakları olan büyük müsnedleri birleştirmiştir. Bu durumu, Şah Veliyullah Dehlevî (ö. 1176/1762) şöyle açıklamıştır:

"Bu dönemde Hadis senedlerinde bir inkıta söz konusu idi. Ancak Mısırlılar, buna özen göstermişlerdir: Zeynüddîn Zekeriyâ el-Ensârî (ö. 926/1520), Şemsüddîn Sehâvî, Celâleddin Suyûtî gibi bu tabaka, Mısır'da hadis senedlerine önem verenlerin sonuncularıdır..."²

İkinci boyut dirâyetü'l-hadis ilmi ile ilgili kısımdır. Bu alanda istenilen düzeyde çalışmalar olmamıştır. Ama yine de bilinen hadis ilimlerinin bütün alanlarıyla ilgili eserler telif edilmiştir. Değişik alanlarda yazılmış birkaç eseri örnek verebiliriz:

1. Cem' (Derleme) Niteliğindeki Hadis Eserleri:

İbn Kesîr'in (ö. 744/1373) *Câmiu'l-Mesânid ve's-Sünen'i*: İbn Kesîr bu kitabta Kütüb-i Sitte, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/856), Bezzâr (ö. 292/905) ve Ebû Ya'lâ'nın (ö. 307/920) *Müsned*'lerini, Taberânî'nin (ö. 360/971) *Mu'cemu'l-Kebîr*'ini bir araya getirmiştir.³

İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *Atrâfu'l-Kütübi'l-Aşere*'si (*İthâfu'l-Meherre bi-Atrâfi'l-Aşere*'si): İbn Hacer bu eserinde şu on kitabın etrafını yapmıştır: *Muvatta'*, *Müsned-ü'ş-Şâfi'i*, *Müsned-ü Ahmed*, *Müsnedü'd-Dârimî*, *Sahîh-u İbn Huzeyme*, *Müntekâ İbni'l-Cârûd*, *Sahîh-u İbn Hibbân*, *Müstedrekü'l-Hâkim*, *Müstahrec-u Ebî Avâne alâ Müslim*, *Şerhu Me'ânî'l-Âsâr*, *Sünenü'd-Dârekutnî*.

¹ Sehâvî, Şemsüddin Muhammed b. Abdirrahman, *ed-Dav'ül-Lâmi li Ehli'l-Karn et-Tâsi*, Dâru'l-Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, ts., VIII, s. 13.

² ed-Dehlevî, Şah Veliyullah, *İthâfu'n-Nebi fi mâ Yahtâcu İleyhi'l-Muhaddisun ve'l-Fakîh'den* naklen, Lehham, Bedî' es-Seyyid, *el-İmâm el-Hâfız Celâleddin Suyûtî ve Cuhûduhu fi'l-Hadis ve Ulûmih*, Dâru Kuteybe, Dimaşk, 1994, s. 200.

³ Kettânî, Muhammed b. Cafer, *Hadis Literatürü*, çev. Yusuf Özbek, İz Yayınları, İstanbul, 1994, s. 378.

Görüldüğü gibi 11 kitap zikredilmiştir. Fazla olan İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahîh*'i olup ondan elimizde kalan ancak dörtte biridir.⁴

2. Şerhler:

İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî*'si ve el-Aynî'nin (ö. 855/1451) *Umdetü'-Kârî*'si bu dönemde yazılmış en meşhur şerhlerdir. Bu eserler günümüzde de değerini korumaktadır.

3. Ricâl ilmi ile ilgili olarak da kapsamlı eserler yazılmıştır. Yine İbn Hacer'in *el-İsâbe, Tehzibu't-Tehzib* vb. eserler bu dönemin ürünleridir.

Bunların dışında, halk dilinde meşhur olmuş hadisleri toplayan Sehâvî'nin *el-Mekâsıdu'-Hasene*'si, Suyûtî'nin talebelerinden olan Şa'rânî'nin (ö. 973/1565) *el-Bedrü'l-Münîr*'i bu alanda yazılmış meşhur eserlerdir. Ayrıca Zevâid kitaplarından olan İbn Hacer'in *el-Metâlibu'l-Âliye*'si, el-Heysemî'nin (ö. 807/1405) *Mecmeu'z-Zevâid*'i bu alanda yazılmış ciddi kitaplardır.⁵ Bu dönemde hadis fetvâlarına dair kitaplarda yazılmıştır. İbn Hacer'in *Fetâvâ*'sı, Sehâvî'nin *el-Ecvibetü'l-Mardiyye ammâ Suiltu anhu mine'l-Ehâdisi'n-Nebeviyye* adlı eseri bu alanda yazılmış eserlerdir.⁶

Suyûtî, yukarıda kısmen değindiğimiz bu zengin hadis literatüründen faydalanmıştır. Nitekim Suyûtî İbn Hacer'in hal tercümesinde bu durumu şöyle ifade etmiştir: "Her ne kadar İbn Hacer'in meclisine yetişememiş; semâ yoluyla ilim almamışsam da O'nun eserlerinden faydalandım, çokça istifade ettim."⁷

Suyûtî'nin döneminde, Mısır'da hıfz ve rivâyeti ile meşhur olmuş muhaddisler arasında Kâsım b. Abdillâh b. Kutlûboğâ el-Hanefî (ö. 879/1474), Şemsüddîn es-Sehâvî, el-Hâfız ed-Dimî (ö. 908/1502), el-Kastallânî (ö. 923/1517), Zeynüddîn Zekeriya b. Muhammed el-Ensârî es-Süneykî (ö. 926/1519) bulunmaktadır. Bu âlimler, hicrî 9. asrın sonu ile 10. asrın başlarında Mısır'da hadis ilimlerinde meşhur olmuş kişilerdir.⁸

b. Suyûtî'nin Hadis İlmine Merakı

Suyûtî tefsir, hadis, fıkıh, nahiv, meânî, beyân ve bed'î olmak üzere yedi ilimde uzman olduğunu söylemiş ve kendi kanaatine göre fıkıh hariç, bu ilimlerde kendisinin ulaştığı noktaya hocalarından hiçbirinin ulaşamadığını ifade etmiştir.⁹ Demek ki hadis ilmi, Suyûtî'nin mahir olduğu ve kalem oynattığı bir ilim dalıdır.

⁴ Kettânî, *a.g.e.*, s. 371.

⁵ Bkz. Çakan, İsmail L., *Hadis Edebiyatı*, M.Ü.İFAV Yayınları, İstanbul, 1989, s. 118-120.

⁶ Kettânî, *a.g.e.*, s. 397.

⁷ Suyûtî, *Zeylû Tezkiretü'l-Huffâz li Zehebî*, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1955, s. 381-382.

⁸ Bu âlimlerin biyografileri için bkz. Halife, Reşâd, *Medresetu'l-Hadis fi Mısır*, Kahire, 1983, s. 58-64.

⁹ Suyûtî, *Hüsnü'l-Muhadara fi Ahbâri Mısır ve'l-Kâhire*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, I, 290; Sehâvî, *a.g.e.*, IV, 67; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Bedru't-Tâli bi Mehâsini min Be'di'l-Karni's-Sâbi*, Dâru'l-

Ancak Suyûtî'nin ilk uğraştığı ilim dalları, Arapça ve fıkıh'tır. Bunu şu şekilde ifade etmiştir: "Nahiv alanında uzmanlaştım ve o ilimle ilgili pek çok kitap okudum ve onlara birçok şerhler düştüm. Çağdaş âlimlerin pek çoğu ve onların selefleri, benim vakıf olduğum bu kitaplara vakıf olamadılar... Sonra aynı merakı fıkıh alanında gösterdim. Bu iki ilim en değer verdiklerimdir. Bunları belağat ve istilâhü'l-hadis ilimleri takip eder..."¹⁰

O dönemde hadis tedrisi medresenin içerisiyle sınırlı kalmamasıyla diğer ilimlerden ayrılıyordu. Suyûtî pek çok hadis derlemesi okuduysa da bunu yeterli görmedi ve kendisi de hadis toplamaya girişti. Bu çaba, hadisleri ezberlemeyi, hatta rihleyi gerektiriyordu. O dönemde en çok uygulanan usûl, hocanın naklettiğini öğrencinin ezberlediği semâ' usûlüydü. Hadisi yalnızca bir hadis derlemesinde okumuş olmak yeterli görülüyor, bizzat rivayet eden şeyhten dinleyip imla ederek almak muteber kabul edilen tek yöntemdi. Hadis ilminde rivâyet, hadislerin sözlü olarak naklini, dirâyet ise hadislerin sıhhati ve nakleden muhaddislerin adâletini araştırmayı öngörür.¹¹ Suyûtî, rivâyet ile dirâyet karşısındaki tutumunu şöyle dile getirmektedir:

"Pek çok nedenden ötürü semâ' usûlüyle hadis toplamaya özenmedim; çünkü dirâyetü'l-hadis ilmi üzerinde çalışıyordum. Bu alanın en önemli âlimlerinden ders almıştım; bu alanda ders veriyordum ve bu alanda eser telif ediyordum. Bu yaptıklarım, kanaatimce hadis rivâyetinden daha önemliydi. Başka bir sebep de, semâ' yoluyla hadis nakleden şeyhleri avamdan insanlar, ayak takımı, kadın ve yaşlı adamlar olarak görmem ve bir âlim olarak onlardan hadis almaya tenezzül etmememdi... Yine de semâ' usûlünü tamamen terk etmedim."¹²

Suyûtî, semâ' yoluyla derlediği hadislerin bir kısmını hal tercümesinde zikretmiştir.¹³

Suyûtî mantık ilmiyle uğraşmaktan vazgeçip hadis ilmiyle uğraşmanın Allah'ın kendisine bahşettiği bir nimet olduğunu söylemiştir:

"Tahsil hayatımın başlangıcında, mantık ilminden bir şeyler okudum. Sonra Allah, bu ilme karşı kalbime bir isteksizlik ilkâ etti. Sonra İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) bu ilmin haram olduğu fetvâsını işittim. Bunun üzerine mantık ilmiyle ilgilenmekten vazgeçtim. Allah (c.c.), buna karşılık olarak ilimlerin en şerefli olan hadis ilminde âlim olmayı nasip etti."¹⁴

Marife, Beyrut, t.s., I, 330; Suyûtî, *Buğyetü'l-Vu'at fi Tabâkâti'l-Luğaviyyin ve'n-Nuhât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1964, I, Mukaddime, s. 12.

¹⁰ Suyûtî, *et-Tahaddüs bi Nimetillah*, thk. Elisabeth Sartain, Cambridge University, Cambridge, 1975, s. 138; Sartain, Elisabeth, *Celâleddin Suyûtî Hayatı ve Eserleri*, çev. Hasan Nureddin, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 20.

¹¹ Sartain, Elisabeth, *Celâleddin Suyûtî*, Cambridge, Cambridge University, 1975, s. 18.

¹² Suyûtî, *et-Tahaddüs*, s. 247-248.

¹³ Suyûtî, *a.g.e.*, s. 71-78.

¹⁴ Suyûtî, *Hüsnü'l-Muhadara*, I, 290. Bkz. Suyûtî, *et-Tahaddüs*, s. 241-242.

Suyûtî güçlü bir hafızaya sahip olduğu için hadis rivâyetlerinin çoğunu ezberlemiştir. Kendisinin 200 bin hadis ezberlediğini söylemiştir. Eğer daha fazla hadis olsaydı, onları da ezberleyebileceğini ifade etmiştir.¹⁵

c. Suyûtî'nin Hadis İlminde Şeyhleri

Suyûtî, kendisinden semâ' ve icâzet yoluyla hadis aldığı şeyhlerin sayısını, *el-Muncem fi'l Mu'cem* adlı eserinde 195 kişi olarak belirtmiş ve onların hayat hikâyelerini vermiştir. Suyûtî, bu eserinde semâ' veya icâzet yoluyla hadis aldığı şeyhlerini dört tabakaya ayırmıştır. Her şeyhin biyografisinin yanına hangi tabakadan olduğuna dair bir remiz koymuştur. Az sayıda rivâyet aldığı dördüncü tabakaya da remiz koyma gereği duymamıştır.¹⁶

Bu dört tabakayı şu şekilde tasnif etmiştir:

Birinci Tabaka: Fahr İbnü'l-Buhârî (ö. 690/1291), Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâtî (ö. 705/1306), Takıyyüddin Süleyman b. Hamza (ö. 715/1315) gibi şeyhlerden yaptığı rivâyetler.

İkinci Tabaka: Sirâcüddîn Ömer b. Raslân Bulkînî (ö. 805/1403), Hâfız Ebu'l-Fadl Zeynüddîn el-İrâkî (ö. 806/1404) gibi şeyhlerden yaptığı rivâyetlerdir. Uluvvu's-sened açısından birinci tabakadan daha zayıftır.

Üçüncü Tabaka: Şerefeddin İbnü'l-Küveyk, Cemâl el-Hanbelî vb. hocalardan aldığı rivâyetlerdir. Uluvvu's-sened açısından ikinci tabakadan daha düşüktür.

Dördüncü Tabaka: Ebû Zur'a b. İrâkî (ö. 826/1422), İbn Cezerî (ö. 833/1429) gibi kişilerden rivâyet edilenlerdir. Suyûtî, bu zatlardan rivâyette bulunmadığı gibi te'lif, tahric, imlâda da bulunmamıştır.¹⁷

Suyûtî, "*et-Tahaddüs bi nimetillah*" adlı eserinde farklı tabakalardan olup kendilerinden rivâyet aldığı 130 şeyhinden söz etmiştir. Bu şeyhlerden aldığı rivâyetler, âli isnâdla¹⁸ olan rivâyetlerdir.¹⁹

Ayrıca Suyûtî'ye vâki olan uşârî hadisler de vardır. Bu hadisler, çok nadir olup sayıları da üçtür. Şöyle ki, o bunları rihleti sırasında Dimyât dolaylarında bulabilmiştir.²⁰

¹⁵ İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felah Abdulhay, *Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbâri Men Zeheb*, thk. Abdulkadir Arnavud, Mahmud Arnavud, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk, 1993, X, 76.

¹⁶ Suyûtî, *el-Muncem fi'l Mu'cem: Mu'cemu Şuyuhi's-Suyûtî*, thk. İbrahim Bacis Abdülmecid, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1415/1995, s. 45; Suyûtî, *et-Tahaddüs*, s. 43.

¹⁷ Suyûtî, *et-Tahaddüs*, s. 43; Bkz. Suyûtî, *el-Muncem*, s. 45.

¹⁸ Hz. Peygamber'e kadar ismi zikredilen râvî sayısı ne kadar az ise hadisi nakleden kişinin Hz. Peygamber'e yakınlığı o nisbette fazla sayılır. Bu çeşit isnada "Âli isnâd" denir. Meşhur hadisçiler daima isnâdı âli olan kimselerden hadis almayı tercih etmişlerdir. Bkz. İrâkî, *et-Takyid ve'l-İzâh li-mâ Utlika ve Uğlika min Mukaddîmeti İbni's-Salâh, Müessesetu'l-Kütübi's-Sakâfiyye*, Beyrut, 1991, s. 240-241.

¹⁹ Suyûtî, *et-Tahaddüs*, s. 70.

d. Suyûtî'nin Hadis İlimlerine Dâir Telif Etmiş Olduğu Eserler

Suyûtî, hadis ilimlerinin hemen her dalında eser vermiştir. Suyûtî'nin en meşhur talebelerinden olan ed-Dâvudî (ö. 945/1539), hadis alanında Suyûtî'nin 229 eserinin ismini vermiştir.²¹ Bedî' es-Seyyid Lehham, bu alanda yazmış olduğu eserinde, Suyûtî'nin 304 eserinin ismini zikretmiştir.²² Bu eserlerin bir kısmı müstakil eserlerdir. Bir kısmı da küçük hacimli eserlerdir. Bu eserlerin bazılarının isimlerini zikretmekle yetineceğiz.

Suyûtî'nin hadis alanında yazdığı eserlerden bazıları şunlardır:

1. Cem'(Derleme) Niteliğindeki Hadis Eserleri: *Cem'u'l-Cevâmi', el-Câmiu's-Sağîr*.

2. Hadis şerhleri: *et-Tevşih ale'l-Câmi's-Sahih li'l-Buhârî, ed-Dîbâc alâ Sahîhi Müslim b. Haccac, Kûtu'l-Muğtezî alâ Câmi't-Tirmizî, Zehru'r-Rubâ ale'l-Müctebâ li'n-Nesâî, Mirkâtu's-Suûd ilâ Süneni Ebî Dâvud, Misbâhu'z-Zücâce alâ Sünen-i İbn Mâce, Tenvîru'l-Havâlik Şerhu Muvatta-i Mâlik, Ukûdu'z-Zeberced alâ Müsnedi'l-İmâm Ahmed*.

3. Belli bir hadis çalışması veya o hadisin şerhi: *A'zabü'l-Menâhil fî men Kâle Enâ Âlimün fe Huve Câhilün, et-Tesbih li Selâti't-Tesbih, Cüz' fî Turûki men Hafiza alâ Ümmetî Erba'ine Hadîsen, Müntehâ'l-Âmâl fî Şerhi Hadîsi İnneme'l-A'mâl*.

4. Seçme ve tecrîd yoluyla hazırlanan hadis kitapları: *Mücerredü'l-Muvattâ, el-Müntekâ mine'l-Müstedrek ala's-Sahîheyn li'l-Hâkim, el-Müntekâ min Müsnedi İbni Ebî Şeybe, el-Müntekâ min Müsnedi Ebî Ya'lâ, el-Müntekâ min Mu'cem et-Tabarânî, el-Müntekâ min Süneni Said b. Mansûr*.²³

5. Belirli kitapların tertibi: *İs'âfu't-Tullâb bi tertibi's-Şihâb*.

6. Zevâid kitapları: *Buğyetu'r-Râ'id fî'z-Zeyl alâ Mecma'iz-Zevâ'id, Zevâ'id Şu'abi'l-İmân li'l-Beyhakî, Zevâ'idu Nevâdiri'l-Uşûl li'l-Hakîmi't-Tirmizî*.

7. Hadis cüzleri: Belli konulardaki hadisleri içerir. *Ehâdisu's-Şitâ, el-Haberu'd-Dâll alâ Vucûdi'l-Kutb ve'l-Evtâd ve'n-Nucebâ' ve'l-Ebdâl, Cüz' fî Esmâi'l-Müdelisîn* vb.

8. Tahrîc kitapları: Bazı musannıfların akâid, tefsîr, hadis, usûl-i fikh, tasavvuf ve luğat ilmine dair kitaplarında geçen hadislerin ilk kaynaklardan

²⁰ Kettânî, *a.g.e.*, s. 192. Ayrıca bu hadisler için bkz. Suyûtî, *et-Tahaddüs*, s. 71-74; Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takribi'n-Nevâvî*, thk. A. Ömer Haşim, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1999, 147 vd.

²¹ Bu eserlerin isimlerinin listesi için bkz. Bukâî, Muhammed Hayri, "Mahtûtatu Tercümetü'l-Allâme es-Suyûtî li Ebî Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ed-Dâvudî", el-Arabiyye, Ocak, 2001, sy. 13, s. 380-394.

²² Bkz. Lehham, *a.g.e.*, s. 239-264.

²³ Tabba', İyad Halid, *Celâleddin Suyûtî: Ma'lemetü'l-Ulûmi'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 1996, s. 149-150.

tahrîcini konu edinmiştir²⁴. *Menâhilu's-Safâ fî Tahrîci Ehâdîsi'ş-Şifâ*, *Neşru'l-Abîr fî Tahrîci Ehâdîsi'ş-Şerhi'l-Kebîr*, *Tahrîcu Ehâdîsi'l-Kifâye*, *Tahrîcu Ehâdîsi Şerhi'l-Mevâkıf*, *Tahrîcu Ehâdîsi Şerhi Akâidi't-Taftazânî* vb.²⁵

9. Hadis usûlüne dair eserler: *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takribi'n-Nevâvî*, *Elfiyetü'l-Hadis (Nazmu'd-Dürer fî İlmi'l-Eser)*, *el-Bahrü'l-lezî Zehar fî Şerhi Elfiyeti'l-Eser*.

10. Halk dilinde meşhur olmuş hadislerle ilgili kitaplar: *ed-Dürerü'l-Müntesire fî'l-Ehâdîsi'l-Müştehire*.

11. Mütevâtir hadisleri toplayan kitaplar: *el-Fevâidü'l-Mütekâsire fî'l-Ahbâri'l-Mütevâtire*. Daha sonra Suyûtî, bu eserini "*el-Ezhârî'l-Mütenâsire fî'l-Ahbâri'l-Mütevâtire*" adıyla ihtisâr etmiştir²⁶. Ayrıca *Katfu'l-Ezhârî'l-Mütenâsire fî'l-Ahbâri'l-Mütevâtire* adlı başka bir eseri daha vardır.

12. Mevzû'at kitapları: *el-Leâlî'l-Masnû'a fî'l-Ehâdîsi'l-Mevdû'a*, *en-Nüketü'l-Bedî'ât ale'l-Mevzû'at*. İmâm, daha sonra bu eserini *et-Teakkubât ale'l-Mevzû'at* adıyla ihtisâr etmiştir.²⁷

13. Tabakât, cerh ve ta'dil kitapları: *Tabakâtu'l-Huffâz*, *el-Muncem fî'l-Mu'cem: Mu'cemu Şuyuhi's-Suyûtî*, *İs'afü'l-Mubatta bi Ricâli'l-Muvattâ*, *Cüz' fî Esmâi'l-Müdellesîn*, *Tezkiretü'l-Mü'tesî bi men Haddese ve Nesiye*.

14. Esbâbu vurûdî'l-hadis ile ilgili eseri: *el-Lum'a fî Esbâbi'l-Hadis*. Eserin Türkçeye çevirisi yapılmıştır. İhtar yayıncılık tarafından Erzurum'da 1996'da baskısı yapılmıştır.

15. Garibu'l-hadis ile ilgili eseri: *et-Tezyîl ve't-Teznib alâ Nihâyeti'l-Garîb*. Suyûtî, İbnü'l-Esîr'in (ö. 606/1210) *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadis* adlı eserini telhîs etmiştir.²⁸

16. Müdrec ile ilgili eseri: *el-Müdrîc ile'l-Müdrec*.

17. Müselsel hadis kitapları: *el-Müselselâtü'l-Kübrâ*, *Ciyâdü'l-Müselselâtı*.²⁹

18. Uşâriyât ile ilgili eserleri: *Uşâriyâtü'l-Buhârî*, *el-Feydu'l-Cârî fî Turuki'l-Hadîsi'l-Uşârî*, *Cüz'ü's-Selâm min Seyyidi'l-Enâm*, *en-Nâdiriyât mine'l-Uşâriyât*.

²⁴ Kettânî, *a.g.e.*, s. 388; Çakan, *a.g.e.*, s. 224.

²⁵ Kettânî, *a.g.e.*, s. 388-394.

²⁶ Kettânî, *a.g.e.*, s. 399.

²⁷ Kettânî, *a.g.e.*, s. 325-326.

²⁸ Kettânî, *a.g.e.*, s. 333.

²⁹ Kettânî, *a.g.e.*, s. 124.

I. SUYÛTÎ'NİN HADİS TENKİDÇİLİĞİ

Hadis tenkidi, sahîh hadisleri zayıf veya uydurma olanlardan ayırmak için hadislerin isnâdı, râvileri ve metinleri üzerinde titizlikle durulmasıdır. Buna göre öncelikler; isnâdın sağlamlığını ve isnâdında yer alan râvilerin güvenilir olup olmadıklarını belirlemek ve hadis metinlerinin de peygambere aidiyetinde tereddüde mahal bırakmayacak şekilde tedkikini yapmaktır. Hadisler sened ve metin olarak iki kısımdan oluştuğu için, rivâyetler üzerinde yapılacak bir tenkid çalışması da sened ve metin tenkidi olarak iki kısımda ele alınır.³⁰

Hadislerin sıhhatinin tespitinde iki hususa her zaman dikkat etmek gerekir. Bunlar hadislerin vazgeçilmez iki unsuru olan “sened ve metin”dir. Sened bizi hadis metnine ulaştırın bir araç olduğu için bu aşamada yapılan incelemeye şekli tenkid de denilebilir. Isnâd tenkidinin bir hadisin sıhhatini tespit etmede yetersiz kaldığı durumlarda metin kısmı incelenerek bazı ölçütler perspektifinde sahihlik tespiti yapılır.

Bu ölçütler, başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere, nebevî sünnet, tarih, akıl, bilimsel veriler, metinde görülen çelişki ve tutarsızlıklardır.³¹

Biz de bu açıdan Suyûtî'nin hadisin sened ve metin yönünden katkılarına değineceğiz.

a. Suyûtî'nin İbnü'l-Cevzî'ye İtirazları

Suyûtî'nin sened yönünden rivâyetleri tenkid etme yöntemini ortaya koyarken “*el-Leâlî'l- Masnû'a fi'l-Ehâdîsi'l-Mevdû'a*” adlı eserini esas alacağız.

Suyûtî, *Leâlî*'nin te'lif sebebini anlatırken İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *Mevzû'ât*'ına aldığı haberlerin hepsinin mevzû olmadığını, bunların içinde zayıf rivâyetlerin hatta sahih ve hasen rivâyetlerin de bulunduğunu söylemiştir.³²

Müellifin bu eserini incelediğimizde şekil itibariyle şunu görürüz: Suyûtî, İbnü'l-Cevzî'nin “*Kitâbu'l-Mevzû'ât*”ındaki haberleri senediyle beraber naklettikten sonra, İbnü'l-Cevzî'nin hadis hakkındaki görüşlerini özetle nakletmekte ve “قلت” (qultu) ifadesiyle kendi görüş ve eleştirilerine başlamakta, “*والله أعلم*” (vallahu a'lem) ifadesi ile bitirmektedir.

Suyûtî'nin genel olarak tenkid için ortaya koyduğu bilgiler, İbnü'l-Cevzî'nin “*Kitâbu'l-Mevzû'ât*” adlı eserindeki mevcut bilgilerden başka, hadis ve râvilerle

³⁰ Sibâî, Mustafa, *es-Sünnetu ve Mekânetuhâ fi't-Teşri'i'l-İslâmî*, 4. Baskı, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1985, s. 269-271; Karacabey, Salih, *Hadis Tenkidi*, Sır Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 16.

³¹ Sibâî, a.g.e., s. 271-272. Ayrıca bkz. el-Gumârî, Muhammed b. es-Siddîk, *el-Muğîr 'ala'l-Ehâdîsi'l-Mevdû'ati fi'l-Câmi's-Sağîr*, Beyrut, 1982, s. 136-138; Karacabey, a.g.e., s. 233-254.

³² Suyûtî, *el-Leâlî'l-Masnû'a fi'l-Ehâdîsi'l-Mevdû'a*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996, I, 9.

ilgili çeşitli görüşlerin nakli ve kendi anlayışına göre şahid olarak gösterdiği rivâyetler ve bunların tariklerinden ibarettir.³³

Bu bakımdan Suyûtî'nin tenkidlerini ağırlıklı olarak, hadis ve râvi ile ilgili naklettiği görüşler ve kendisinin serdettiği bilgiler çerçevesinde değerlendireceğiz.

Suyûtî İbnü'l-Cevzî'nin "*Kitâbu'l-Mevzû'ât*"taki bütün rivâyetlerinin mevzû olmadığını iddia etmiştir. Kendi iddiasını ispatlamak için, hadisin başka kaynaklarda tahrir edilmiş olması, rivâyetin başka tariklerden gelmiş olması, şâhitlerin ve mutâbillerinin olması gibi deliller getirmiştir.

Şimdi konu ile ilgili örnekler vererek somutlaştıralım.

1. "Kim iki yüz kez ihlâs sûresi okursa -kendisi üzerinde var olan borç dışında- Allah kendisine bin beş yüz iyilik yazar." Hadisin senedinde yer alan Hâtim b. Meymûn'a "Lâ yuhteccu bih" denilerek mevzû kabul edilmiştir.³⁴ Ama Suyûtî, "قلت" (qultu) diyerek bu rivâyeti Tirmizî'nin (ö. 279/893) de eserinde tahrir ettiğini³⁵ söyleyerek ve bunun başka tariklerini zikrederek mevzû olmadığını ispatlamaya çalışmıştır.³⁶

2. "Kur'an taşıyıcıları, cennet ehlinin arifleridir."³⁷ İbnü'l-Cevzî, bu rivâyet için "metrûk" demiştir.³⁸ Suyûtî, bu rivâyeti Ebû Dâvud (ö. 275/889), Tirmizî, Nesâî gibi muhaddislerin naklettiğini ayrıca Zehebî'nin de (ö. 748/1348) *Mizânu'l-İ'tidâl* adlı eserinde naklettiğini Yahya b. Maîn (ö. 233/848) ve Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890) gibi muhaddislerin rivâyeti sağlam kabul ettiklerini ifade etmiştir.³⁹ Dolayısı ile Suyûtî, bu hadisin metninin sahih olduğunu söylemiştir.⁴⁰

Bu örnekte de görüldüğü gibi Suyûtî, İbnü'l-Cevzî'nin metruk olduğunu iddia ettiği bu rivâyeti başka kaynaklardan tahrir edip sahih olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Dikkat edilirse bu rivâyetin geçtiği kaynağı belirtmiş olmakla beraber, çoğunlukla senedi ve hadisin metnini vermemiştir.

3. "Her ümmetin Mecûsisi vardır. Bu ümmetin mecûsisi de kaderi inkâr edenlerdir..." anlamındaki hadisin eleştirisinde, bu rivâyetin başka tariklerinin de

³³ Karayılan, Mevlüt, *Suyûtî'nin Leâli'deki Kaynakları Ve Tenkid Metodu*, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, A.Ü.S.B.E., Ankara, 1994, s. 91.

³⁴ İbnü'l-Cevzî, Ebu'l- Ferec Abdurrahman b. Ali, *Kitâbu'l-Mevzûât*, thk. Nureddîn b. Şükri b. Ali Boyacılar, Mektebetü Edvâu's-Selef, y.y., 1997, III, 18-19.

³⁵ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire, 1356/1937, Fedâilu'l-Kur'an, 11.

³⁶ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 217-218.

³⁷ Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *es-Sünen*, Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, Dımaşk, 1349, Fedâilu'l-Kur'an, 33 (II, 470).

³⁸ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, I, 413-414.

³⁹ Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Mizânu'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabîyye, Kahire, 1963, III, 340.

⁴⁰ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 223.

olduğunu söyleyip Ebû Dâvud⁴¹ ve İbn Mâce'nin (ö. 273/887)⁴² de tahrîc ettikleri tarikleri zikretmiştir.⁴³

4. "Kim bir malın tekeli ele geçirip kırk gece depo edip saklarsa o kimse Allah'tan uzaktır..." manasındaki hadiste Suyûtî, hadisin râvisi Esbâğ b. Zeyd'e Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde⁴⁴ Yezid b. Harun'a mutabi' olmuştur ve senediyle birlikte hadisi naklettiğini söylemiştir.⁴⁵ Ama İbnü'l-Cevzî, bu ve benzeri bütün rivâyetlerin sahih olmadığını söylemiştir.⁴⁶

Bu ve buna benzer örneklerde Suyûtî, İbnü'l-Cevzî'yi eleştirirken, ferd olduğu iddia edilen râvilerin mutabi'lerini getirerek rivâyetleri uydurma olmaktan kurtarmıştır. Ama Suyûtî, benzer bir rivâyeti *el-Câmiu's-Sağîr*'de zikretmiş ve bu hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir.⁴⁷ Bu da Suyûtî'nin iki eseri arasında görülen bir tutarsızlık ve çelişkidir.

5. İbnü'l-Cevzî'nin rivâyetlerini "münker" ve "metrûk" olarak nitelediği Yusuf b. Yunus için⁴⁸ Suyûtî, İbn Mâce ve Buhârî'nin (ö. 256/870) bu râvîden hadis rivâyet ettiklerini söylemiştir.⁴⁹ Yine İbnü'l-Cevzî'nin "metrûk", "leyse bi-şey" gibi ifadelerle cerh ettiği Süleyman b. Erkâm için⁵⁰ Suyûtî, Ebû Dâvud, Nesâî ve Tirmizî'nin bu râvîden hadis naklettiğini söylemiştir.⁵¹

Buna göre Suyûtî, İbnü'l-Cevzî'nin itham ettiği kimi râvileri, bu töhmetten kurtarmak için bu râvilerin kütüb-i sitte musannıflarının râvileri olduğunu söylemekle üzerlerindeki töhmeti kaldırmaya ve rivâyeti uydurma olmaktan kurtarmaya çalışmıştır.

6. "Şu üç şeye bakmak görme melekesini arttırır: Yeşile, akan suya ve güzel yüze bakmak." İbnü'l-Cevzî bu rivâyetin batıl olduğunu râvilerinden Vehb b. Vehb'in kezzâb olduğunu söylemiştir.⁵² İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) de İbnü'l-Cevzî'yi destekler mahiyette değerlendirme yapmış; bu ve buna benzer rivâyetlerin zındıklar tarafından uydurulmuş olduğunu; içinde güzel yüz, güzel

⁴¹ Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as, *es-Sünen*, M. M. Abdulhamid neşri, t.y., Kitâbu's-Sünne, 17, no: 4691, (II, 222).

⁴² İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuad Abdulkâki, Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabîyye, 1952, Mukaddime, 10, no: 92, (I, 35).

⁴³ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 236-237. Ali el-Kârî de konu ile ilgili rivâyetleri zikretmiş ve Suyûtî'nin aksine mevzû olduğunu söylemiştir. Bkz. Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfû'a fi'l-Ahbâri'l-Mevdûa*, thk. Muhammed Sabbağ, Dâru'l-Emâne, Beyrut, 1971, s. 213.

⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, y.y., 1314, II, 33.

⁴⁵ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 124.

⁴⁶ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.* III, 14-18. Ayrıca bkz. Ali el-Kârî, *Mevzûât-i Aliyyu'l-Kârî Tercemesi*, çev. Ahmed Serdaroğlu, Ankara, 1966, s. 111; a.mlf., *el-Esrâru'l-Merfû'a*, s. 330.

⁴⁷ Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr fi Ehâdisi'l-Beşîri'n-Nezîr*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, s. 508.

⁴⁸ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, II, 509.

⁴⁹ Suyûtî, *el-Esrâru'l-Merfû'a*, I, 425.

⁵⁰ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, II, 503; III, 220, 292, 393.

⁵¹ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 18.

⁵² İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, I, 253-254.

yüzlüye övgü vb. ifadeler bulunan bütün hadislerin Hz. Peygamber'e yapılan bir iftira olduğunu söylemiştir.⁵³ Ali el-Kârî (ö. 1014/1605), İbn Kayyim'den daha esnek davranarak bu hadisin mevzû değil, zayıf olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴

Suyûtî, başka tarikleri de olduğunu söyleyerek bu rivâyeti savunmuştur. Diğer tarikleri zikrederken hadis münekkidlerinin bazı râviler hakkındaki değerlendirmelerine de değinmiştir. Suyûtî tariklerle yetinmeyip Hz. Peygamber'in yeşile bakmaktan hoşlandığı ile ilgili tahric edilmiş hadisleri de zikredip "Bu şahitler de hadisin aslı olduğunu ortaya koymaktadır." demiştir.

Suyûtî, değerlendirmelerine şöyle devam etmiştir: "Ukaylî (ö. 323/935), İbn Hıbbân (ö. 354/965), Hâkim (ö. 405/1015) ve diğer hadisçiler bu rivâyete senedinde yalancılıkla itham edilmiş bir râviden dolayı batıl hükmünü vermişler. Hâlbuki aynı metin başka bir tarikle maruf olmuştur. İbnü'l-Cevzî bundan gafil olduğu için hadis metnine kesin mevzû hükmünü verip *Kitâbu'l-Mevzû'ât*'nda zikretmiştir ki bu davranışı doğru değildir. Muhaddisler İbnü'l-Cevzî'yi bu durumdan dolayı tenkid etmişlerdir. İbnü'l-Cevzî'nin bu hadisi mevzû saymasından dolayı onu ayıplayanların sonuncusu İbn Hacer'dir. Çoğu zaman hadis âlimlerinin, bu hadis bu senedle batıl dediklerini görürüz. Yine başka bir isnâdla batıl olmadığını söylediklerine şahid oluruz."⁵⁵

İbnü'l-Cevzî dışındaki âlimler, bir râviden dolayı bir hadise mevzu demişlerse, bu o isnâdın sağlam olmadığını göstermek içindir. Aynı metin bir başka isnâdla sahih olarak nakledilmiş olabilir. Nasıl ki bir hadise sahihtir demek, aslında onun isnâdı sahihtir demekse, bir hadise mevzûdur demek de o isnâdla uydurmadır anlamına gelmektedir. Suyûtî'nin dikkat çekmek istediği ve uyguladığı budur. İbnü'l-Cevzî'yi bu nedenle eleştirmektedir.

7. "Horasan'a siyah bayraklılar uğradığı zaman, onlara tabi olunuz. Çünkü onların arasında Allah'ın halifesi mehdi de vardır." İbnü'l-Cevzî, bu hadis için "La asla leh" demiştir. Yani hadisin bilinen bir senedinin olmadığını söylemiştir. Rivâyet zincirinde bulunan râvilerin birbirlerinden hadis dinlemediğini söylemiştir.⁵⁶

Suyûtî, değerlendirmeyi İbn Hacer'e bırakır ve *el-Kavlu'l-Müsedded*'den nakilde bulunur. İbn Hacer, İbnü'l-Cevzî'nin hata ettiğini, bu rivâyeti Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'de tahric ettiğini⁵⁷ ifade etmiştir.⁵⁸ Suyûtî, daha sonra Hâkim'in *Müstedrek*'te bu hadisi tahric ettiğini söyleyip aynı manada bu hadisi

⁵³ İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsuddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr, *el-Menâru'l-Munîf fi's-Sahîh ve'd-Dâif*, çev. Muzaffer Can, Cantaş Yayınları, İstanbul, 1992, s. 63-64.

⁵⁴ Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfû'a*, s. 435-436. Ayrıca bkz. el-Hût, Muhammed Derviş, *Esne'l-Metâlib fi Ehâdisi Muhtelifeti'l-Merâtib*, Daru'l-Kitabî'l-Arabî, Beyrut, 1983, s. 119.

⁵⁵ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 105-108.

⁵⁶ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, II, 287-288. Ayrıca bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, s. 138-139.

⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, V, 277.

⁵⁸ İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Kinânî el-Askalânî, *el-Kavlu'l-Musedded fi'z-Zebbi 'ani'l-Müsned*, Haydarâbâd, 1319, s. 45-46.

Müstedrek'ten nakletmiştir.⁵⁹ Bu sened zincirinde bulunan Amr b. Kays'ın sika olduğu ve Müslim (ö. 261/875) ile dört *Sünen*'in râvisi olduğunu da vurgulamıştır. Ebû Şeyh'in (ö. 369/979) *Fiten*'de tahrîç ettiği aynı manadaki iki rivâyeti ile İbn Asâkir'in (ö. 571/1176) şahid rivâyetleri naklederek değerlendirmelerini bitirir.⁶⁰

Bu rivâyette de Suyûtî, kendisi hiçbir kanaat belirtmemekte sadece rivâyet ve eleştiri konusu edilen râvi hakkındaki bilgileri nakletmektedir. Hâlbuki bu, siyasi gayelerle uydurulmuş bir hadistir.⁶¹ Dikkat edilirse Suyûtî hadis ve râvilerle ilgili bilgileri nakletmiş, rivâyet hakkında açıkça bir şey söylememiştir.

M. Ali Durmuş "*Mehdî Hadislerinin Tedkiki*" adlı tezinde bu ve buna benzer rivâyetleri şu şekilde değerlendirmiştir: "Suyûtî'nin sayfalarca yer ayırdığı 'siyah bayraklılar' ve 'Horasan'a ilişkin övücü mahiyetteki rivâyetler' çok açık bir biçimde Abbasî, özellikle Ebû Müslim propagandası için özenle imal edilmişlerdir. Örneğin bu hadislerin birinde Hz. Peygamber tarafından, amcası Abbas'a hitaben Abbasî halifeleri es-Seffah, el-Mansur ve el-Mehdî'nin adları övülerek anılmaktadır. Hz. Peygamber'in kendisinden sonra kurulacak saltanat sahiplerini bilmesi, teker teker onların adlarını anması ve Hz. Cebrâil'le birlikte onları övmesi nasıl düşünülebilir?"⁶²

b. Suyûtî'nin Metinle İlgili Değerlendirmeleri

Suyûtî'nin rivâyetlere metin yönünden katkılarını ortaya koyarken yine "*el-Leâlî'l-Masnû'a fî'l-Ehâdîsi'l-Mevdû'a*" adlı eserini esas alacağız. Suyûtî, *Leâlî*'de metin tenkidinden ziyade isnâda yönelik değerlendirmeler yapmıştır. Nadiren de olsa hadis metnine yönelik müsbet veya menfi değerlendirmeler de bulunduğu görülmektedir.

Şimdi örnekler vererek konuyu değerlendirmeye çalışalım.

1. "Şüphesiz Allah'ın bir şeye nazil olması demek, ona inmeden ona yönelmesi demektir." Suyûtî, bu rivâyetle ilgili Zehebî'nin *Mizânu'l-İ'tidal* adlı eserindeki şu kısa değerlendirmeyi aktarmakla yetinmiştir:⁶³ İsnâdı müzlim, yani çoğu mechûl râvilerden meydana gelen bir senedle rivâyet edilmiş; metni ise

⁵⁹ Hâkim, Ebû Abdullah en-Neysâbüri, *el-Mustedrek alâ's-Sahihayn*, Beyrut, t.y., IV, 464.

⁶⁰ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 399-400.

⁶¹ Kandemir, M. Yaşar, *Mevzû Hadîsler*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 1991, s. 41.

⁶² Durmuş, M. Ali, *Mehdî Hadislerinin Tedkiki*, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, A.Ü.S.B.E., Ankara, 2000, s. 145.

⁶³ Zehebî, *a.g.e.*, I, 298.

muhtalak yani uydurulmuştur.⁶⁴ İbnü'l-Cevzî de bu rivâyet için “mevzû”, “lâ asla leh” ifadelerini kullanarak uydurma kabul etmiştir.⁶⁵

2. “Ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Zındıkların dışında bu fırkaların hepsi cennete girecektir.” Suyûtî bu rivâyetin hem senedinde hem de metninde ızdırâb olduğunu söylemiştir. Sened ve metin itibariyle birbirine muhalif rivâyetler bulunduğu, bunların birbirine tercih imkânı olmadığını söylemiştir⁶⁶. Daha sonra Suyûtî mahfûz⁶⁷ olan metni nakletmiştir. Mahfûz yani daha sağlam olan bu rivâyetin de mahlûb’l-metn (hadisin metninde takdim ve te’hirler) olduğunu söylemiştir.⁶⁸ İbnü'l-Cevzî de bu rivâyetlerin sahîh olmadığını ve bu hadislerin asılsız olduğunu belirtmiştir.⁶⁹

3. “...İsmi Ahmed ve Muhammed olan kimseyi cehenneme sokmayacağım...” İbnü'l-Cevzî bu rivâyetin mevzû olduğunu, rivâyet zincirinde bulunan Sadaka b. Musâ adlı râvi ile ihticac edilmediğini; zira rivâyetlerin yerlerini değiştirdiğini söylemiştir.⁷⁰

Suyûtî, Zehebî'nin, hadisin Ahmed b. Abdullah isimli râvisi için kezzâb dediğini⁷¹; İbn Hacer'in de Sadaka b. Musâ mechuldur, Ahmed b. Abdillâh Sadaka'dan münker hadisler rivâyet etmiştir dediğini⁷² naklettikten sonra, Ebû'l-Mehâsin Abdurrezzak b. Muhammed et-Tabesî'nin (ö. 443/1052) “*Erbe'ûn*” adlı eserinden tahrir ettiğini ve bu rivâyetin mu'dal olduğunu söylemiştir.⁷³

Burada Suyûtî'nin metin ve râviyle ilgili görüşleri naklettiği ve takdim ettiği bu bilgilere bağlı olarak hadisin mevzû olduğu kanaatini imâ ettiği görülmektedir.⁷⁴

Cehennemden kurtuluşun, isimlerle ve lakaplarla olmayıp ancak salih amelle olduğunu⁷⁵ Allah'ın emirlerini yerine getirmeyen bir kimsenin, Hz. Peygamber'in güzel isimlerini almasının kendine Allah indinde bir imtiyaz sağlamayacağını Suyûtî'nin bilmemesi mümkün değildir.

⁶⁴ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 31. Benzer bir değerlendirme için bkz. Suyûtî, *a.g.e.*, I, 258.

⁶⁵ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, I, 178. Ayrıca bkz. İbn Arrâk, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Tenzîhu's-Şeriatî'l-Merfû'a ani'l-Ahbâri's-Şenâti'l-Mevdû'a*, thk. Abdulvehhâb Abdullatif, Muhammed Sıddîk, Mektebetu Kahire, Mısır, t.y., I, 173-174.

⁶⁶ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 227-228.

⁶⁷ Mahfûz, Şâz olan hadisin mukabli olarak tercih edilen hadise denir. Koçyiğit, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yayıncılık, Ankara, 1992, s. 251; Aydın, Abdullah, *Hadis İstihlâhları Sözlüğü*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1987, s. 91.

⁶⁸ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 228.

⁶⁹ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, I, 438-440. Ayrıca bkz. İbn Arrâk, *a.g.e.*, I, 310; Ali el-Kârî, *a.g.e.*, s. 161-162; a.mlf., *Mezûât*, s. 55.

⁷⁰ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, I, 241. Ayrıca bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, s. 62.

⁷¹ Zehebî, *a.g.e.*, II, 313.

⁷² İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, Haydarâbâd, 1330, III, 187.

⁷³ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 97.

⁷⁴ Karaylan, *a.g.t.*, s. 112-113.

⁷⁵ Ebû Gudde, Abdulfettah, *Mezû Hadisler*, çev. Enbiya Yıldırım, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, s. 141-142.

O halde mevzû olduğunda şüphe olmayan bu haber karşısında Suyûtî'nin, sadece görüşleri nakletmekle yetinmeyip açıkça mevzû olduğunu söyleyerek İbn Cevzî'yi teyid etmesi beklenirdi.⁷⁶

Abdülfettah Ebû Gudde (ö. 1417/1997), mevzû hadisi tanımanın kaideleri ve emârelerini açıklarken bu hadisi, hadisin sahih sünnetin getirdiği hükme aykırılık ihtiva etmesi kaidesine örnek olarak vermiştir.⁷⁷

Suyûtî de *Tedribu'r-Râvî* adlı eserinde mütevatir sünnete zıt olan rivâyetin mevzû olduğunu söylerken⁷⁸ bu haber karşısında İbn Cevzî'yi desteklemesi beklenirken birtakım rivâyetlerle İbn Cevzî'ye muhalif görünmesi Suyûtî'nin iki eseri arasında görülen bir çelişkidir. *Tedribu'r-Râvî*'de uydurma hadisleri tanıma yollarını sıralarken klasik hadis usûlü kitaplarında var olan kriterleri bu eserinde zikretmiş⁷⁹, ama *Leâlî*'de bu örnekte de görüldüğü gibi bu kriterlere tam uymamıştır.

c. Genel Bir Değerlendirme

Suyûtî, *Leâlî*'de rivâyetleri değerlendirirken isnâd merkezli değerlendirmeler yapmış, metin tenkidine yönelik kayda değer tenkidlerde bulunmamıştır. Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere, Hz. Peygamber'in sünneti, akıl, tarihî veriler ve metinde görülen çelişki ve tutarsızlıklar gibi hadis âlimlerince genel kabul gören metin tenkidi kriterlerini çoğunlukla uygulamamıştır.

Sened tenkidinde de kendi değerlendirmeleri azdır. Daha çok kendi dönemine kadar var olan bilgileri bize aktarmıştır. Bu anlamda da seçici davranmamıştır. Kendisi sened zincirindeki râvileri değerlendirirken de mütesahil davranmıştır.

Çağdaş âlimlerden Abdulfettah Ebû Gudde, Suyûtî'nin râvileri değerlendirmede gevşek olduğunu vurgulamıştır. Bu durumu şu örnekle değerlendirmiştir: " 'Bir süre tefekkür etmek altmış yıllık (nafile) ibadetten daha hayırlıdır.' Suyûtî bunu rivâyet etmiştir. el-Münâvî (ö. 1030/1621), *Feyzu'l-Kadîr*'de mevzûluğuna işaret etmiştir. İmam İbnü'l-Cevzî'nin el-*Mevzû'ât* adlı kitabında belirttiği gibi, hadis mevzudur.⁸⁰

Suyûtî, *el-Leâlî'l- Masnû'a*'da bu rivâyeti destekleyen (şâhid) bir rivâyet daha olduğunu iddia etmiştir. Burada ya bilerek gafil davranmış ya da gerçekten gaflete düşmüştür. Çünkü zikrettiği aynı manadaki hadisin senedinde iki başka yalancı vardır. Birincisi Saîd bin Meysere el-Bekrî el-Basrî'dir. Yahya el-Kattân(...)

⁷⁶ Karayılan, *a.g.t.*, s. 113.

⁷⁷ Ebû Gudde, *a.g.e.*, s. 141-142.

⁷⁸ Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, I, 233.

⁷⁹ Bkz. Suyûtî, *a.g.e.*, I, 233-236.

⁸⁰ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, III, 386.

‘yalancıdır’, el-Buhârî de ‘hadisleri reddedilmiştir’ demiştir. Yani ondan rivâyet helal olmaz. İbn Hibbân da onunla ilgili olarak ‘mevzû hadisler rivâyet eder’ demiştir. İkincisi Alî bin İbrahim el-Kazvîni’dir. Hafız İbn Hacer’in *Lisânu’l-Mîzân*’da terceme-i halinde belirttiği gibi, hadis uydurduğu söylenmiştir. Aynı şekilde senedde bazı meçhûl kimseler de vardır.

Suyûtî’nin bu hadisi ‘destekler (şâhiddir)’ diye takviye olarak zikrettiği hadiste bu musibetler var. Peki, bu hadis şâhid olarak kabul edilebilir mi? Mevzû hadisi başka mevzû bir hadisle destekleyerek son derece gevşek davranan Hâfız Suyûtî’yi Allah bağışlasın.”⁸¹

Bu bilgilerden de anlaşıldığı gibi, Suyûtî hadis senedlerini değerlendirmede mütesâhil davranmıştır. Yine Ebû Gudde, Suyûtî hakkında şöyle demiştir: “O şu ana kadar zikrettiğimiz büyük imamlar içinde, kitap ve risâlelerinde zayıf, çürük, uydurma ve benzeri rivâyetleri zikretme bakımından en gevşegidir” demektedir.⁸²

Yine Suyûtî, *el-Câmi’u’Sağîr* adlı eserine asla uydurma hadis almadığını iddia etmesine;⁸³ ama buna mukabil bolca zayıf hadislerle yer verdiğinin söylenmesine rağmen,⁸⁴ Allame Ahmed b. Muhammed b. es-Siddîk el-Gumârî (ö. 1380/1960), *el-Muğîr ‘alâ’l-Ahâdîsi’l-Mevdû’ati fi’l-Câmi’s-Sağîr* adlı eserinde, *el-Câmi’u’Sağîr*’de dört yüz elli altı uydurma hadis tespit etmiştir.⁸⁵ Ebû Gudde daha da ileri giderek Suyûtî’nin birçok hadisin uydurma olduğunu kestiremediğini, bunun sebebinin de onun aşırı gevşekliği olduğunu, çaresiz kalıp zorunluluk hissetmedikçe nerede ise hiçbir hadis hakkında ‘uydurma’ hükmünü vermediğini, üstelik eserlerinde uydurma hadislerle yer vermekle kalmayıp onları delil olarak kullanmaktan da sakınmadığını, kesin bir dille ifade etmektedir.⁸⁶

el-Gumârî, kitabının mukaddimesinde *el-Câmi’u’Sağîr*’de var olan uydurma hadisleri zikretmeden önce değerlendirmeler yapmıştır. Suyûtî’nin, uydurma hadise yer vermediğini iddia ettiği *el-Câmi’u’Sağîr*’de aslında hayli uzun olan ve uydurma olduğuna bizzat metnin kendisi şahadet eden bazı hadislerin, dikkat çekmeyecek olan kısmını, mesela baş kısmını zikredip kalan kısmını hafzettğini, bu suretle, âdeta onun uydurma olduğunu gizlemek istediğini, şayet hadisin tamamını zikretse hiç kimsenin onun uydurma olduğundan şüphe etmeyeceğini söylemiştir.

⁸¹ Ebû Gudde, *a.g.e.*, s. 53-54.

⁸² Leknevî, Muhammed Abdulhay, *el-Ecvîbetu’l-Fâdîle li Es’ileti’l-‘Aşrati’l-Kâmile*, thk. Abdulfettah Ebû Gudde, 4. Baskı, Dâru’s-Selâm, Kahire, 1997, s. 126; Kırbasoğlu, M. Hayri, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Kitâbiyât, Ankara, 2002, s. 121.

⁸³ Suyûtî, *el-Câmiu’s-Sağîr*, I, 5; Deyfullah, Muhammed Hasan, *Feyzu’l-Kadir Şerhu’l-Câmi’s-Sağîr*, el-Mektebetü’l-Halebî, Kahire, 1964, I, 3.

⁸⁴ Leknevî, *a.g.e.*, s. 126; Kırbasoğlu, *a.g.e.*, s. 121.

⁸⁵ Leknevî, *a.g.e.*, s. 130; Kırbasoğlu, *a.g.e.*, s. 121. Ayrıca bkz. el-Gumârî, *el-Muğîr ‘alâ’l-Ehâdîsi’l-Mevdû’ati fi’l-Câmi’s-Sağîr*.

⁸⁶ Leknevî, *a.g.e.*, s. 126-127; Kırbasoğlu, *a.g.e.*, s. 121.

Bu konuda “Ey Câbir! Allah’ın ilk yarattığı şey, Hz. Peygamber’in nurudur” örneğini vermiştir.⁸⁷

Sonuç olarak Suyûtî, metinden çok isnâd üzerinde durmuştur. Her ne kadar *Tedrib*’de birtakım kriterler koymuşsa da *el-Câmi’u’Sağîr* başta olmak üzere, diğer risâlelerinde birçok uydurma ve zayıf rivâyet nakletmiştir. Metin tenkidine önem vermemiş olması, uydurma ve zayıf rivâyetlerin Suyûtî’nin eserlerinde görülmesinin sebeplerinden birisidir.

d. Rivâyet Kritiği Açısından Bazı Risâleleriyle Mukayeseler

Bu kısımda müellifin “*el-Hâvî li’l-Fetâvâ*” adlı eserindeki bazı risâleleri esas alacağız. Değerlendireceğimiz bu risâleler, küçük hacimli eserlerdir. Bu eser, Suyûtî’nin başta fıkıh olmak üzere tefsir, hadis, akaid, tasavvuf, nahiv vb. birçok konuyu içeren, takriben 78 risâleden ibaret olan iki ciltlik bir eserdir. Bu eserde bazı rivâyetlerin sened ve metin açısından değerlendirmeleri yapılmıştır. Burada daha önce *el-Leâlî’l-Masnû’a*’da yapmış olduğu değerlendirmelerle benzerlik arz edip etmediğini inceleyeceğiz.

1. el-Kavlu’l-Eşbeh fî Hadisi “Men Arefe Nefseh Fekad Arefe Rebbeh” Adlı Risâlesi:

Suyûtî, bu risâlede mezkur rivâyetin halk arasında meşhur olan bir söz olduğunu, hadisin sahih olmadığını, büyüklerin sözü olduğunu belirtmiştir.

Suyûtî, bu sözü iki şekilde ele almıştır:

a. Sıhhat yönünden: Bu sözün sahih olmadığını, Nevevî’nin (ö. 676/1277) bu söz için “Leyse bi sâbitin” dediğini, İbn Teymiye’nin (ö. 728/1328) de mevzû saydığını söylemiştir. Zerkeşî (ö. 794/1392) de “*el-Ehâdisu’l-Müştehire*” adlı eserinde, İbn Sem’ânî’nin (ö. 489/1096) söylediğine göre bu sözün Yahya b. Muâz er-Râzî’nin (ö. 258/872) kelâmı olduğunu belirtmiştir.⁸⁸

b. Anlam yönünden: Suyûtî, beden-ruh ilişkisi açısından yaklaşarak bu sözün anlamlı olduğunu söylemiştir. Bu konuda Nevevî başta olmak üzere Tâcüddîn b. Atâullah el-İskenderî (ö. 709/1309), Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996) gibi kişilerin yükledikleri manayı nakletmiştir.⁸⁹ Nevevî, bu kelâma şöyle mana

⁸⁷ el-Gumârî, *a.g.e.*, s. 6-7. Kırbaçoğlu, *a.g.e.*, s. 122-123. Ayrıca bkz. Kırbaçoğlu, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara OkuluYayımları, Ankara, 1999, s. 132.

⁸⁸ Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh, *et-Tezkire fî’l-Ehâdisi’l-Müştehire*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1986, s. 129. Ayrıca bkz. Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu’l-Hafâ ve Muzîlu’l-İlbâs ammâ İštehera mine’l-Ehâdisi alâ Elsineti’n-Nâs*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1988, II, 262; Ali el-Kârî, *el-Esrâru’l-Merfû’a*, s. 351-352; el-Hût, *a.g.e.*, s. 299.

⁸⁹ Suyûtî, *el-Hâvî li’l-Fetâvâ*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1988, II, 238-239.

vermiştir: Kişinin kendi nefsinin acizliğini, fakirliğini anlayıp Allah'a kul olması, Allah'ın yüce sıfatlara sahip olduğu, mutlak kemal, kuvvet, rubûbiyet sahibi olduğunun bilincinde olması demektir. Diğer âlimler de bu kelâmı beden-ruh ilişkisi çerçevesinde, tasavvufî boyutu da ilave ederek değerlendirmişlerdir.⁹⁰

2. 'Azabu'l-Menâhil fî Hadisi "Men Kâle Enâ Âlimün Fehuve Câhilün" Adlı Risâlesi:

Suyûtî, bu sözün tâbiünden olan Yahya b. Ebû Kesîr'in (ö. 129/747) kelâmı olarak maktû hadis kategorisinde bilindiğini ifade etmiştir. Ancak tâbi-î sağîr'den olan Yahya b. Ebû Kesîr'den dolayı Suyûtî bu rivâyeti zayıf kabul etmiştir. Çünkü bu zât, sadece Enes b. Mâlik'i görmüş, hiçbir sahâbe ile karşılaşmamış, muttasıl bir isnâdla rivâyeti bilinmemektedir. Dolayısıyla bu zâtı etbâu't-tâbiünden saymak gerekir. Bazı râviler her ne kadar bir rivâyeti cezm sığasıyla merfu hadis olarak bu zâta nispet etseler de sened zincirinde bulunan Leys b. Ebû Selîm'in zayıf bir râvi olduğu konusunda hadis ulemâsı ittifak etmiştir. Örneğin Ahmed b. Hanbel bu rivâyet için muztaribu'l-hadis demiştir. Yahya b. Maîn, Ali b. Medîni (ö. 234/849), Nesâî (ö. 303/916) gibi hadis münekkidleri Leys b. Ebû Selîm'in zayıf bir râvi olduğunu söylemişlerdir.⁹¹

Suyûtî, cezm sığasıyla merfu hadis olarak Yahya b. Ebû Kesîr'e nisbet edilen mezkur rivâyette geçen râvîlerden Leys b. Ebû Selîm için yapılan değerlendirmeleri naklettikten sonra sened tenkidi açısından önemli olan şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"Sonuç olarak bu râvi hafıza bozukluğuna uğraması sebebiyle muhtelittir. Bu sebeple rivâyetleri birbirine karıştırdığı için, mecrûh sayılmıştır. Râvi, bu hadisi naklederken hafıza bozukluğuna uğradıktan önce mi sonra mı rivâyet ettiği kesin olmadığından dolayı bu rivâyet merdûttur".⁹²

Bu değerlendirmeden sonra Leys b. Ebû Selîm yalancılıkla itham edilmediği halde neye göre onun naklettiği rivâyet kabul edilmemiştir, şeklinde bir soru Suyûtî'ye yöneltilmiştir. Suyûtî de hadis usûlü açısından önemli olan mevzû hadisin çeşitleri, hadis uydurma sebepleri, mevzû hadise örnekler vererek konuyu açıklamıştır.

İki çeşit mevzû hadis olduğunu söylemiş, bunlardan birincisi bilerek hadis uyduranlardır ki bunlar yalancılardır. İkinci kısımda, herhangi bir kasıt olmaksızın hadis rivâyetinde hata yapanlardır. Genellikle muztaribu'l-hadis, muhtelit, sû'u'l-hıfz olan kimselerdir. Bu şekilde hadis uyduranlar, tabiîn'in sözleri, hakîm ve

⁹⁰ Geniş bilgi için bkz. Suyûtî, *a.g.e.*, II, 239-241. Ayrıca bkz. Suyûtî, *ed-Dürerü'l-Müntesire fi'l-Ehâdisi'l-Müştehire*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, s. 228.

⁹¹ Geniş bilgi için bkz. Suyûtî, *el-Hâvî*, II, 7-8.

⁹² Suyûtî, *a.g.e.*, II, 8.

tabîblerin sözleri veya isrâiliyât kültürünün ürünü olan birtakım sözleri hadis diye nakletmişler, bazen hadisin metnine bir lafız ilave etmişlerdir.⁹³

Suyûtî, hadis usûlü açısından önemli olan bu bilgileri verdikten sonra, Leys b. Ebû Selîm'in herhangi bir kasıt olmaksızın hadis rivâyetinde yapılan gaflet ve ihtilâttan dolayı rivâyetinin kabul edilmediğini ifade etmektedir.

Bu risâlede Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*'de var olan klasik hadis usûlü kriterlerine uygun olarak, hadis olarak bilinen bir rivâyeti tenkid süzgecinden geçirmiştir. Tenkidi hadisin isnâdı üzerinde yaparken birtakım hadis usûlü bilgileri de vermiştir. Ama hadisin metnine yönelik herhangi bir değerlendirme yapmamıştır.

3. ed-Dürretü't-Tâciye ale'l-Esileti'n-Nâciye Adlı Risâlesi:

Bu risâlede Suyûtî, yukarıda değerlendirmesi yapılan iki risâleden farklı yöntem ve şekilde değerlendirmelerde bulunmuştur. Önceki risâlelerde bir tek rivâyeti ele alıp senetteki râvileri derinlemesine incelemiştir. Ama bu risâlede ise birçok rivâyet bir arada değerlendirilmiştir.

Eserin giriş kısmında risâlenin yazılış amacını şu şekilde zikretmiştir: “Şam'dan kendisine bir miktar hadis nakledildiğini, bunların sıhhati konusunda bir şeyler yazılması istenildiğini belirtmiştir.⁹⁴ Suyûtî de bu hadislerin bir kısmının makbul, diğer bir kısmının da başkalarının sözleri olduğunu fark etmiştir. Bunun için her hadisi teker teker değerlendirmiştir”.⁹⁵

Risâle, kırk adet hadisi içermektedir. Suyûtî, her hadis hakkında söz söylememiştir. Yaptığı değerlendirmeler de kısa olmuştur. Diğer risâlelerde olduğu gibi hadisin senediyle ilgili tespitlerde bulunmuştur. Örneğin yahudilerin lanetlenmesi ile ilgili olan ilk hadiste hadisin geçtiği kaynağı söylemiş ve rivâyetin geçtiği her iki tarafın zayıf olduğunu belirtmiştir.⁹⁶ Gurbette ölen kimsenin şehit olacağı ile ilgili ikinci hadiste ise hadisi destekleyen şahidleri zikretmiş ve bu rivâyetin senedinde bulunan Amr b. Hasîn'in metrûk olduğunu söylemiştir.⁹⁷ İslâm'ın garib olarak başlayacağı ile ilgili üçüncü hadis⁹⁸ ve komşuluk ilişkileri ile ilgili dördüncü hadiste ise rivâyet zincirinde bir problem olmadığı için senedleri zikretmekle yetinmiştir.⁹⁹ On dördüncü hadiste hamile kadınlara hurma yedirilmesi

⁹³ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 9. Ayrıca mevzû hadis için bkz. Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, I, 233-246.

⁹⁴ Bu rivâyetler için Suyûtî'nin “*el-'Acâcetü'z-Zernebiyyetü fi's-Sülâleti Zeynebiyye*” adlı risâlesine bkz. Suyûtî, *el-Hâvî*, II, 31-46. Bu risâle, seyyidlik/şerîflik ve fâzileti, yeşil giyinmenin seyyidlik alameti olması, dünya hayatının kötülüğü, kadınlara hizmet yaptırmak, bazı gıdaların fâzileti, kırmızı gülün fâzileti, dört halife ile ilgili rivâyetler vb. konuları içermektedir.

⁹⁵ Suyûtî, *el-Hâvî*, II, 46-47.

⁹⁶ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 47.

⁹⁷ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 47. Ayrıca bkz. İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, III, 202; Zehebî, *a.g.e.*, III, 252-253; İbn Arrâk, *a.g.e.*, I, 93.

⁹⁸ Bkz. Suyûtî, *ed-Dürerü'l-Müntesire*, s. 97-98.

⁹⁹ Suyûtî, *el-Hâvî*, II, 47.

ile ilgili rivâyette, senette geçen Süleyman b. Amr'ın kezzâb (yalancı) olduğunu söylemiş ve bu rivâyetin İbnü'l-Cevzî tarafından “*el-Mevzû'ât*” adlı eserinde nakledildiğini ifade etmiştir.¹⁰⁰ Münker-Nekir'in kabir sorgusu ile ilgili on yedinci hadisin senedinde geçen Dâvud b. Sağır için İbnü'l-Cevzî munkeru'l-hadis tabiriyle mecrûh saymıştır.¹⁰¹

Ayrıca yirmi dördüncü hadiste harem bölgesindeki sedr ağacının kesilmemesi ile ilgili hadisi değerlendirirken kendisinin konuyla ilgili bir eser yazdığını ifade etmiştir.¹⁰² Yeni doğan bir çocuğun isminin Muhammed olmasına sevgi gösterilmesi ile ilgili yirmi altıncı hadiste ise Suyûtî rivâyetin senedi hakkında açıkça kanaatını belirtmiş ve şöyle demiştir: “Bana göre bu hadisin senedi, hasen hadisin şartlarını taşır”.¹⁰³

İstiğfar eden iki melek ile ilgili otuz birinci hadiste, Suyûtî, sened zincirinde bulunan bütün râvilerin sikâ, güvenilir olduğunu söylemiştir. Ancak râvilerden Velîd b. Müslim'in tedlîsu't-tesviye¹⁰⁴ yaptığını belirtmiştir.¹⁰⁵ Başka bir tarikte de râvilerden Enes için zayıf biri olduğunu söylemiştir.¹⁰⁶

“Ben ilmin şehriyim, Alî de onun kapısıdır” manasındaki otuz dokuzuncu hadis için Suyûtî, Tirmizî, Taberânî, Hâkim Neysâbü'rî'nin bu hadisi sahih kabul ettiklerini belirtmiş ve İbn Hacer ve Ebû Saîd Alâî (ö. 761/1359) gibi hadis hâfızlarının da bu hadisi hasen kabul ettiğini söylemiştir.¹⁰⁷

Ali el-Kârî, *Mevzû'ât*'ında bu hadis için şöyle bir değerlendirme yapmıştır: “Ben ilmin şehriyim, Alî de onun kapısıdır.” hadisiyle ilgili olarak, Tirmizî bunu nakletmiş ve münker olduğunu söylemiş; Yahya b. Maîn, Ebû Hâtim ve Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813) da bu hadis için aslı olmayıp yalan olduğunu söylemişlerdir. İbnü'l-Cevzî de *Mevzû'ât*'ında bu hadisi zikretmiş ve Zehebî, İbn Dakîkî'l-İd (ö. 702/1303) gibi hadis münekkidi de bu rivâyetin aslının olmadığını belirtmişler”. Devamında da Suyûtî'nin yukarıda zikrettiği görüşü yer almıştır.¹⁰⁸

¹⁰⁰ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 49. İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, III, 176-177. Ayrıca bkz. Ali el-Kârî, *a.g.e.*, s. 439-440; Zehebî, *a.g.e.*, II, 216-218; İbn Arrâk, *a.g.e.*, I, 65.

¹⁰¹ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, III, 232; Suyûtî, *a.g.e.*, II, 50. Ayrıca bkz. Zehebî, *a.g.e.*, II, 9.

¹⁰² Suyûtî, *a.g.e.*, II, 51. Bu risâle, küçük hacimli bir eser olup sedr ağacının harem bölgesinde kesilmemesi ile ilgili hadisleri içermektedir. Geniş bilgi için bkz. Suyûtî, *a.g.e.*, II, 54-57. Ayrıca bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, s. 116-117; el-Hût, *a.g.e.*, s. 222.

¹⁰³ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 51.

¹⁰⁴ Tedlîsu't-tesviye, râvînin seneddeki sikâ râvîler arasında bulunan zayıf râvîyi hafz ederek senedi hep sikâlardan meydana gelmiş gibi rivâyette bulunmasıdır. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 152. Ayrıca bkz. Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, I, 187.

¹⁰⁵ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, I, 302.

¹⁰⁶ Suyûtî, *el-Hâvî*, II, 52.

¹⁰⁷ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 53. Ayrıca bu rivâyetin değerlendirmesi için bkz. Suyûtî, *Leâli*, I, 302-308; Suyûtî, *ed-Dürevü'l-Müntesire*, s. 44-45.

¹⁰⁸ Ali el-Kârî, *Mevzû'ât*, s. 43-44. Ayrıca farklı değerlendirmeler için bkz. İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, II, 110-118; İbn Arrâk, *a.g.e.*, I, 377-378; Aclûnî, *a.g.e.*, I, 203-204; İbn Hibbân, Muhammed b. Ahmed el-Bustî, *Kitâbu'l-*

Bütün bu örneklerde görüldüğü gibi Suyûtî, kendisine sorulan bu hadisler için çok kısa değerlendirmeler yapmıştır. Diğer eserlerinde olduğu gibi daha çok sened tenkidi yapmış metin tenkidine fazla yer vermemiştir. Yaptığı değerlendirmeler de *el-Leâli'l-Masnû'a*'daki değerlendirmelere ve üslûba uygundur. *el-Le'âli'l-Masnû'a*'da olduğu gibi İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevzû'ât*'ına atıflarda bulunmuştur. Ama bu risâledeki değerlendirmeler kısa ve özlü olmuştur.

4. el-Mesâbîh fî Salâti't-Terâvîh Adlı Risâlesi ve Bazı Rivâyet Değerlendirmeleri:

Bu risâlede, Suyûtî'ye terâvîh namazı ile ilgili rivâyetler sorulmuş, o da bu rivâyetleri değerlendirmiş, bu rivâyetlerin bir kısmının sahih, bir kısmının da hasen ve zayıf olduğunu söylemiştir.

İbn Abbas'tan rivâyet edilen şu hadis Suyûtî'ye sorulmuştur: "Hz. Peygamber (s.a.v.), ramazan ayında yirmi rekat terâvîh namazı ve vitir namazı kılardı." Suyûtî de zengin bir ricâl literatürü kullanarak rivâyeti değerlendirmiştir. Suyûtî, bu hadisin zayıf olduğunu, asla delil olamayacağını söyleyerek baştan kanaatını belirtmiştir. Görüşünü belirttiikten sonra, kendinden önceki hadis münekkidlerinin rivâyet hakkındaki görüşlerini zikretmiştir. Örneğin Zehebî'nin *Mizânu'l-İ'tidâl*'ında bu hadisin senedinde geçen râvilerden Hakem b. Uyeyne'nin yalancı olduğunu söylemiş, Yahya b. Maîn: "Leyse bi sikâ", Ahmed b. Hanbel: "za'ifun", Buhârî: "Seketû anh", Nesâî: "metrûku'l-hadis" diyerek cerh tabirini kullanmıştır.¹⁰⁹ Bu hadisin başka tarîkleri hadis âlimlerinden başta Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Buhârî, Nesâî, Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Dâvud, Tirmizî olmak üzere birçoğu tarafından zayıf sayılmıştır.¹¹⁰

Suyûtî, bu hadisin senedine yönelik eleştirileri naklettikten sonra şöyle bir değerlendirme yapmıştır:

"Bütün bu âlimler bu rivâyetin zayıf olduğu konusunda ortak bir görüşe varmışlardır. Bu hadisi delil olarak kullanmak helâl değildir..."¹¹¹

İkinci bir rivâyet, Buhârî'nin *Sahîh*'inde geçen, Hz. Peygamber'in gece namazı hususunda sorulan bir soruya cevaben Hz. Âişe şöyle demiştir:

"Hz. Peygamber ramazan geceleri de dâhil hiçbir gece on bir rek'attan fazla nâfile namaz kılmamıştır".¹¹² Yine Buhârî'nin *Sahîh*'inde geçen bir rivâyette Hz.

Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn, thk. Hamdî Abdulmecid es-Selefi, Dâru's-Samiî, Riyad, 2000, I, 139; Zerkeşi, *a.g.e.*, s. 163-166; el-Hût, *a.g.e.*, s. 93.

¹⁰⁹ Suyûtî, *el-Hâvî*, I, 347; Zehebî, *a.g.e.*, I, 577.

¹¹⁰ Rivâyetler hakkındaki değerlendirmeler için bkz. Suyûtî, *a.g.e.*, I, 347-348; İbn Hibbân, Muhammed b. Ahmed el-Büstî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1952, III, 125; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1325, II, 434-435.

¹¹¹ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 348.

Ömer terâvîhin cemaatle kılınmasını sağladıktan sonra, “Bu ne güzel bid’at (yenilik)tır” ifadesini kullanmıştır.¹¹³ Suyûtî, burada bid’atın çeşitlerinden söz etmiştir. Bir kısım yeniliklerin Kur’an, sünnet, eser ve icmâ’a muhalif olması nedeniyle dalâlet olduğunu söylemiştir. Diğer bir kısım bid’atın ise hayırlı bir amaçla yapıldığını, Hz. Ömer’in uygulamasının bu çeşit bid’ata girdiğini ifade etmiştir.¹¹⁴

Bu risâlenin devamında ve *el-Hâvî*’nin başka yerlerinde Suyûtî’ye bazı rivâyetlerin kaynağı ve sahihlik derecesi sorulmuş, o da birtakım kısa değerlendirmeler yapmıştır. Bütün bu rivâyetlerin kritiğini burada zikretmek çalışmamızın amacını aşacağından tekrarlardan kaçınarak birkaç örnekle yetineceğiz.

a. Halk dilinde “*beyaz günler*”* olarak meşhur olmuş şöyle bir rivâyet vardır: Hz. Âdem, cennetten indiği zaman bütün vücudu simsiyah olmuştu. Allah ona oruç tutmasını emretti. İlk gün oruç tuttuğu zaman, cildinin üçte biri beyaz oldu. İkinci gün kalan üçte biri; üçüncü gün diğer kalanı beyaz oldu.” Bu hadisin aslının olup olmadığı Suyûtî’ye sorulmuş, o da cevap mahiyetinde aşağıdaki yöntemi takip etmiştir.

Suyûtî, öncelikle rivâyetin geçtiği kaynakları belirtmiştir. Bu rivâyet Hatîb Bağdadî’nin (ö. 463/1071) *Emâlî*’sinde ve İbn Asâkir’in *Târihu Dimaşk*’ında geçmektedir. İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzû’ât*’ında bu hadisin mevzû olduğunu söylemiş ve isnâd zincirinde tanınmayan, mechûl olan bir cemaat olduğunu söylemiştir.¹¹⁵

b. Enes b. Mâlik’ten şöyle bir hadis rivâyet edilmiştir: Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Cennette suyu baldan tatlı ve süttten beyaz olan receb ayında bir nehir vardır. Kim receb ayında bir gün oruç tutarsa, Allah cennette o nehirden onu sular.” Yine Hz. Enes’ten rivâyet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kim muharrem ayının perşembe, cuma, cumartesi günü oruç tutarsa kendisine yedi yüz senenin ibadeti yazılır.” Yine İbn Abbas’tan rivâyet edilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kim receb ayında bir gün oruç tutarsa, bir ay oruç tutmuş gibi olur...” Bu rivâyetlerin sahih olup olmadıkları Suyûtî’ye sorulmuş o da değerlendirmede bulunmuştur.¹¹⁶

Suyûtî, bu rivâyetleri mevzû hadis olarak kabul etmemiş, zayıf hadis olduğunu söylemiştir. Amellerin faziletleri konusunda zayıf hadislerle amel etmeyi caiz görmüştür. İbnü’l-Cevzî, receb ayında tutulan oruçlarla ilgili rivâyetlerin sahîh

¹¹² Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu’s-Sahîh*, el-Matbaatu’s-Selefiyye, Kahire, 1400, Selatu’t-Terâvîh, 1 (II, 61).

¹¹³ Buhârî, Selatu’t-Terâvîh, 1 (II, 60).

¹¹⁴ Geniş bilgi için bkz. Suyûtî, *a.g.e.*, I, 348-350.

*“*Beyaz günler*” denmesinin sebebi, geceyi bütünüyle beyaza yani aydınlığa dönüşmesiydi. Bkz. İbnü’l-Cevzî, *a.g.e.*, II, 344.

¹¹⁵ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 350-351; İbnü’l-Cevzî, *a.g.e.*, II, 344; İbn Arrâk, *a.g.e.*, II, 54-55.

¹¹⁶ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 352.

olmadığını, tam aksine mevzû olduğunu beyân etmiştir.¹¹⁷ Suyûtî, zayıf hadisle ilgili genel görüşünü belirttikten sonra kendisine sorulan hadisleri değerlendirmiştir. Birinci rivâyetin geçtiği kaynakları belirtmiş, İbn Hacer'in bu rivâyetin senedinde geçen Mansûr b. Zâide el-Esedî'nin adalet ve zabt şartlarını taşımadığını belirttiğini söylemiştir. Zehebî'nin *Mizânu'l-İ'tidâl*'de bu hadisi zayıf saydığını belirtmiştir. İkinci rivâyetin de geçtiği kaynakları vermiş ve İbn Hacer'in bu rivâyetin hasen hadise yakın zayıf hadis olduğunu belirtmiştir. Üçüncü rivâyetin her ne kadar zayıf şâhidleri varsa da hadisin mevzû hadis olmaktan zayıf hadis mertebesine çıkmadığını belirtmiştir.¹¹⁸

Bu değerlendirmelerden sonra zayıf hadis ile garîb hadis arasındaki farka işaret etmiştir.¹¹⁹

c. "Patlıcan yemenin her derde devâ olacağı" ile ilgili rivâyetin "zemzem suyunu içmenin fazileti"ne dair hadislerden daha sahîh bir rivâyet olup olmadığı Suyûtî'ye sorulmuş, o da bu soruya cevap olarak, bu iki rivâyetin kritiğini yapmıştır.

Suyûtî, böyle bir değerlendirmenin yanlış olduğunu söylemiş ve patlıcan yemekle ilgili hadisin İbnü'l-Cevzî, Zehebî ve diğer hadis münekkidlerine göre ümmetin icma'ı ile mevzû, batıl olduğunu belirtmiştir. Zerkeşî'nin *et-Tezkire fi'l-Ehâdîsi'l-Müştehire* isimli eserinde bu rivâyet için sahih olarak bilinen bir senedinin olmadığını söylemiştir.¹²⁰ Zemzem suyu ile ilgili hadis konusunda farklı görüşler olduğunu söylemiş, kimisini sahîh kimisini hasen kimisini de zayıf hadis kabul etmiştir. Ancak uydurma hadis derecesinde zayıf hadis olmadığını vurgulamıştır. Bu rivâyetin geçtiği kaynakları ve hadis âlimlerinin rivâyet hakkındaki değerlendirmelerini zikretmiştir.¹²¹

d. "Allah'ın ilk yarattığı şey, kalemdir" hadisinin kimler tarafından rivâyet edildiği ve sahîh bir hadis olup olmadığı sorulmuş, Suyûtî de cevap vermiştir.

Suyûtî, bu hadisin sahîh bir rivâyet olduğunu söylemiş ve bu hadisin sahâbeden bir topluluk tarafından nakledildiğini beyân etmiştir. Ahmed b. Hanbel¹²², Ebû Dâvud¹²³, Tirmizî¹²⁴ bu hadisi Ubâde b. Sâmit'ten rivâyet etmiştir. Tirmizî bu hadis için "hasen sahîh" demiştir. Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr* adlı eserinde aynı hadisi İbn Abbas'tan rivâyet etmiş, sikâ râvîlerden rivâyet ettiğini söylemiş, ancak rivâyet zincirinde bulunan Müemil b. İsmâil'i sikâ kabul

¹¹⁷ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, II, 576-581. Ayrıca bkz. el-Hût, *a.g.e.*, s. 87.

¹¹⁸ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 352. Ayrıca bkz. İbn Arrâk, *a.g.e.*, II, 158-159.

¹¹⁹ Bkz. Suyûtî, *a.g.e.*, I, 352.

¹²⁰ Zerkeşî, *a.g.e.*, s. 150-151. Ayrıca bkz. İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, III, 125-126; Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfû'a*, s. 144-145; a.m.l.f., *Mevzûât*, s. 50; İbn Arrâk, *a.g.e.*, II, 237-238; Aclûnî, *a.g.e.*, I, 278-279; el-Hût, *a.g.e.*, s. 107. Benzer bir değerlendirme için bkz. Suyûtî, *ed-Dürerü'l-Müntesire*, s. 96.

¹²¹ Suyûtî, *el-Hâvî*, I, 353. Ayrıca bkz. Suyûtî, *ed-Dürerü'l-Müntesire*, s. 215-216.

¹²² Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, V, 317.

¹²³ Ebû Dâvud, *Kitâbu's-sünne*, 17, (IV, 311).

¹²⁴ Tirmizî, *Kader*, 17; *Tefsir*, 67.

etmemiştir. Fakat Yahya b. Maîn ve başka hadisçiler bu râviyi de sikâ kabul etmiştir. Buhârî ve başka muhaddisler bu râviyi zayıf saymışlar.¹²⁵

Suyûtî, her ne kadar Tirmizî'nin bu hadis için "hasen sahîh" dediğini söylese de gerçek öyle değildir. Zira Tirmizî bu hadis için "hasenun garîbun" ifadesini kullanmıştır.¹²⁶

Suyûtî, *Leâli'*de bu rivâyeti değerlendirirken bu hadisin değişik tarîklerini vermiştir. Bu rivâyetlerin bir kısmının zayıf olduğunu söylemiş, "hadisun bâtilun", "hadisun gayru mahfûz" gibi ifadelerle onu zayıf saymıştır. Bazı rivâyetlerin de sadece senedleri ve geçtiği kaynakları belirtmiştir. Herhangi bir değerlendirme yapmamıştır.¹²⁷

Suyûtî'nin başka konulardaki çeşitli hadisleri değerlendirirken çok kısa bilgiler verdiği veya konuya vâkıf olmadığını söylediği rivâyetler de vardır. "Kız evlatları seviniz..." manasındaki rivâyet için müellif şöyle demiştir: "Böyle bir hadisi bilmiyorum ve hadis kitaplarında böyle bir hadis hakkında bilgi sahibi olmadım".¹²⁸ "Ey Allah'ım! Kureyş'i hidayete eriştir. Çünkü Kureyşli bir âlimin ilmi yeryüzünü kuşatacaktır." hadisi için Ebû Ya'lâ'nın *Müsned'*inde naklettiğini ve bu rivâyet için senedinin sağlam olduğunu söylemiştir.¹²⁹ "Ben Allah'tan her korkanın dedesiyim." rivâyeti için 'bilmiyorum' demekle yetinmiştir.¹³⁰ "Kim âlimin izni olmadan onun yukarısında oturursa, mushâfın üstüne oturmuş gibi olur" rivâyetinin kaynağı için Suyûtî, kısaca "lâ asla leh" diyerek rivâyetin herhangi bir senedinin olmadığını belirtmiştir.¹³¹

5. el-Evc fî Haberi Üc Adlı Risâlesi:

Bu risâlede, Suyûtî'ye Üc b. Unuk'la ilgili haberler sorulmuş, o da bununla ilgili değerlendirmeleri zengin bir hadis literatürü kullanarak aktarmıştır. Üc b. Unuk'un hangi peygamber zamanında yaşadığı, boyunun kaç arşın olduğu, ne zaman öldüğü vb. konularda birçok sorular Suyûtî'ye sorulmuştur. Çünkü bu zâtlâ ilgili başta Kurtubî (ö. 671/1273) ve Beğavî (ö. 516/1122) olmak üzere birçok tefsir kaynağında haberler geçmektedir. Biz burada bu haberlerin detaylarına inmeden özetle rivâyetlerin kritiği ile ilgili bilgilere değineceğiz.

Suyûtî, İbn Kayyim el-Cevziyye'nın "*el-Menâru'l-Munîf fi's-Sahîh ve'd-Da'if'*" adlı eserindeki değerlendirmelerle konuya girmiştir. İbn Kayyim, Üc b. Unuk hakkındaki şâhid rivâyetlere rağmen ilgili haberlerin uydurma olduğunu

¹²⁵ Diğer rivâyetlerin değerlendirmesi için bkz. Suyûtî, *el-Hâvî*, I, 358.

¹²⁶ Tirmizî, Kader, 17.

¹²⁷ Bkz. Suyûtî, *Leâli*, I, 120-122.

¹²⁸ Suyûtî, *el-Hâvî*, I, 358.

¹²⁹ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 359.

¹³⁰ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 359.

¹³¹ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 359.

söylemiştir. Ūc'un boyunun uzunluğu, kendisinin Hz. Nuh'tan sonra yaşamadığı ve Hz. Âdem'in boyunun uzunluğu ve bunun Ūc'un boyunun uzunluğu ile mukayesesi ile ilgili haberler naklettikten sonra şöyle bir kanaat belirtmiştir: "Zındıklar, peygamberler ve onların yolunu takip edenlerle alay etmek amacıyla ehl-i kitaptan bu tür örnekleri uydurmuşlardır."¹³²

İbn Kesîr de "*el-Bidâye ve'n-Nihâye*" adlı eserinde Ūc b. Unuk'la ilgili haberlerde İbn Kayyim el-Cevziyye'nun görüşleriyle paralel kanaat belirtmiştir. O da Ūc b. Unuk'la ilgili rivâyetlerin asılsız olduğunu söylemiş ve bu çeşit rivâyetlerin zındıklar tarafından ehl-i kitab'tan alınarak uydurulduğunu belirtmiştir.¹³³

İbn Kesîr'in "*el-Bidâye ve'n-Nihâye*" adlı eserinde geçen bilgilerle yukarıda Suyûtî'nin İbn Kesîr'den naklettiği bilgilerin örtüştüğünü gözlemledik. Şöyle ki bu tür rivâyetlerin zayıf, nakil ve akla muhalif olduğunu belirten İbn Kesîr, bu haberlerin Ehl-i kitaptan bize geçtiğini ifade ederek şöyle demiştir:

"Ūc b. Unuk'la ilgili bu haberi, Peygamberlerin düşmanı olan bazı zındık ve ahlaksızların uydurmuş olmasından başka bir şey ihtimal vermiyorum."¹³⁴

Risâlenin devamında Suyûtî, Ūc b. Unuk'la ilgili uzun bir rivâyet¹³⁵ nakletmiş ve bu haberin değerlendirmesini şöyle yapmıştır: "Bu haber, bâtil ve yalandır. Haberin uydurma olmasının sebebi de Abdulmun'im b. İdris'tir..."¹³⁶ Abdulmun'im b. İdris ile ilgili olarak İbnü'l-Cevzî şu değerlendirmeyi yapmıştır: Ahmed b. Hanbel: "O Vehb b. Münebbih adına yalan uyduruyor.", Yahya b. Maîn: "O habîs bir yalancıdır.", Ali b. Medîni, Ebû Dâvud: "Leyse bi sika", İbn Hibbân: "Onunla ihticac edilmez", Dârekutnî (ö. 385/995): "metruku'l-hadis" olarak zikretmiştir.¹³⁷

Bu değerlendirmeden sonra Suyûtî, hadis âlimlerinin haber hakkındaki değerlendirmelerini aktarmış ve geniş bir literatürü kullanmıştır. Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl*'ında, bu kıssaların güvenilir olmadığını söylemiş; Ahmed b. Hanbel ise bu haberin Vehb b. Münebbih'in uydurması olduğunu belirtmiştir. Buhârî, bu haber için "hadisleri zayıftır" cerh ifadesini kullanmış;¹³⁸ İbn Hibbân ise bu haberi Abdulmun'im b. İdris'in babasından ve başkasından uydurduğunu söylemiştir. Yahya b. Maîn, bu rivâyetin uydurma olduğunu belirtmiş, Ali b. Medîni ve Nesâi "Leyse bi sikâ" ifadesini kullanmıştır.¹³⁹

¹³² Suyûtî, *a.g.e.*, II, 342. Ayrıca bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, s. 76-77.

¹³³ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 342.

¹³⁴ İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-nihâye (Büyük İslâm Tarihi)*, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İst., 1994, I, 157-158.

¹³⁵ Bkz. Suyûtî, *a.g.e.*, II, 342-343.

¹³⁶ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 343.

¹³⁷ İbnü'l-Cevzî *a.g.e.*, II, 36; I, 168; İbn Hibbân, *Kitâbu'l-Mecrûhîn*, II, 143; Zehebî, *a.g.e.*, II, 668.

¹³⁸ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, I, 224.

¹³⁹ Diğer değerlendirmeler için bkz. Suyûtî, *a.g.e.*, II, 343.

Diğer risâlelerde olduğu gibi bu risâlede de Suyûtî, sened merkezli değerlendirme yapmış, kendi dönemine kadar var olan hadis âlimlerinin görüşlerini aktarmış ve kendisi de geleneksel olan hadis usûlü anlayışını benimsemiş, aynı zamanda da kendi kanaatını ifade etmiştir.

6. Ref'u's-Savt bi Zebhi'l-Mevt Adlı Risâlesi:

Suyûtî'ye şöyle bir rivâyet sorulmuştur: “Cennet ehli cennete, cehennem ehli cehenneme gönderildiği zaman, ölüm güzel bir koç şeklinde getirilir. Cennet ile cehennem arasında durdurulur ve her iki kesime ‘Bunu tanıyor musunuz?’ diye sorulur. Her iki kesim (Cennet ile cehennem ehli): ‘Evet, o ölümdür.’ derler ve koç boğazlanır”.¹⁴⁰ Suyûtî bu risâlede bu ve bundan farklı birkaç rivâyeti değerlendirmiştir.

Suyûtî, bu hadisin müşkil olduğunu söylemiş ve Kâdî Ebû Bekir b. Arabî'nin (ö. 543/1148) hadis ile ilgili değerlendirmesini nakletmiştir. Ebû Bekir b. Arabî şöyle demiştir: “Bu hadis, sarîh akla muhalif olduğu için problemlidir. Çünkü ölüm, a'razdır. Cisme dönüşmez. O halde nasıl olur da ölüm boğazlanır?”¹⁴¹ Böylece bu rivâyetin sıhhati inkâr edilmiştir.

Ayrıca bu hadisin sahîh olduğuna kanaat getirenler, hadisin manasını te'vil etmişler ve ruhun boğazlanmasının gerçek anlamda olmadığı, temsilî manada olduğunu söylemişlerdir. Bu şekilde bu hadisi savunmuşlardır.¹⁴²

Bu risâlede çok farklı konularda rivâyetler değerlendirilmiştir. Tekrarlardan sakınmak amacıyla diğer rivâyetleri değerlendirmedik. Suyûtî, nadiren de olsa bu risâlede metin tenkidi yapmıştır. Ebû Bekir b. Arabî'nin görüşünü nakletmiş olmakla beraber rivâyeti akla muhalif görmüştür. Kelâm ilmi alanına giren ölümün mahiyeti ile ilgili yorumları aktarmış ve değerlendirmiştir.

Suyûtî, Hz. Peygamberin duasıyla sahâbîlerden Muammer denilen zâtın dört yüz sene yaşayacağı ile ilgili rivâyeti başka bir hadis ile çeliştiği için reddetmiştir. Hz. Peygamber'in yüz sene sonra bugün yaşayanlardan hiçbirinin yeryüzünde kalmayacağı hadisine muhalif görmüştür. En son vefât eden sahâbînin Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâsile b. Abdillâh el-Leysî (ö. 100/718) olduğunu beyân etmiştir.¹⁴³ Bu konuda muhaddislerin ittifâk ettiğini söylemiştir. Muammer denilen zâtla ilgili bilginin yalan olduğunu ve bu zâtın da yalancı biri olduğunu belirtmiştir. Hz.

¹⁴⁰ Benzer rivâyetler için bkz. Suyûtî, *Şerhu's-Sudûr bi Şerhi Hâli'l-Mevtâ ve'l-Kubûr*, Dâru'l-Kitabî'l-Arabî, Beyrut, 1994, s. 44-45.

¹⁴¹ Suyûtî, *el-Hâvî*, II, 95-96.

¹⁴² el-Mâzerî (ö. 536/1142), Nevevî, Kurtubî gibi âlimler, bu hadisi te'vil edip hadisin sahih olduğunu savunmuşlardır. Değerlendirmeleri için bkz. Suyûtî, *a.g.e.*, II, 96.

¹⁴³ Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, II, 201. Ayrıca bkz. Subhi, Sâlih, *Hadîs İlimleri ve Hadîs İstılahları*, çev. M. Yaşar Kandemir, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 1988, s. 304; Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, T.D.V.Y., Ankara, 2000, s. 280.

Peygamber adına yalan uydurmanın kişiyi cehennemlik yapacağı uyarısını yapmıştır. İlk hadisi, ikinci hadise ters düştüğü için reddetmiştir.¹⁴⁴

7. el-Urfu'l-Verdi fî Ahbârî'l-Mehdi Adlı Risâlesi:

Suyûtî, bu risâlede Mehdî ile ilgili haberleri Buhârî'nin şeyhlerinden olan Nuaym b. Hammâd'ın (ö. 228/843)¹⁴⁵ "*Kitâbu'l-Fiten*" adlı eserinden telhis etmiştir. Bu eserde Mehdî'nin kimlerden geleceği, hangi soydan olacağı, Mehdî'ye uymanın gerekliliği, Hz. İsâ peygamberin nüzûlü, Mehdî'nin Hz. İsâ peygambere imâmlık yapması, Mehdî'nin geliş emâreleri, Mehdî'nin geliş tarihi ve yaşı, Sufyan'ın geliş vb. birçok rivâyeti hiçbir sened ve metin tenkidi yapmadan aktarmıştır.¹⁴⁶

Suyûtî, bu risâlede Mehdî'nin geliş tarihi vb. birkaç örnek verdikten sonra birçok konuda çelişkili rakamlar ve bilgiler vermiştir. Örneğin bir haberde, Mehdî'nin h. 204 tarihinde geleceği konusunda insanların ittifak ettiğini belirtmiştir.¹⁴⁷ Bir başka haberde Mehdî'nin geliş tarihini h. 200 olarak nakletmiştir.¹⁴⁸ Bir haberde Mehdî ortaya çıktığı zaman yaşının kırk olduğu rivâyetini aktarmış, başka haberde yaşının yirmi olduğu rivâyetini nakletmiştir.¹⁴⁹ Bir rivâyette Mehdî'nin bir kişi, başka bir rivâyette üç kişiden oluştuğu ile ilgili haberler rivâyet etmiştir.¹⁵⁰ Birçok rivâyette Mehdî'nin Hz. Fatıma'nın soyundan olacağı ile ilgili rivâyetler nakletmiş; başka rivâyette de Hz. Abbas'ın soyundan olacağı ile ilgili haberi aktarmıştır.¹⁵¹ Bir haberde Mehdî'nin çıkış yerinin Kur'a denilen bir yer olduğu ile ilgili rivâyeti nakletmiş;¹⁵² bir başka rivâyette ise Mehdî'nin çıkış yerinin Medine olduğu ile ilgili rivâyeti nakletmiştir.¹⁵³ Yine Mehdî'nin hâkimiyet süresinin kimi rivâyette kırk yıl; kimi rivâyette de otuz veya on dört yıl hüküm süreceği ile ilgili rivâyetler aktarmıştır.¹⁵⁴ Bu çeşit çelişkili bilgileri çoğaltabiliriz.

Suyûtî, bu risâlede, daha önce özetle değerlendirmesini yaptığımız risâlelerden farklı bir üslûp takip etmiştir. Suyûtî, hadis kritiği açısından zayıf olan, aynı zamanda birbiriyle çelişen birçok bilgi nakletmiştir. Kendisinden çok önce olan Mehdî'nin geliş tarihi ile ilgili haberleri bile değerlendirmemiştir. Bu rivâyetleri, sened ve metin açısından kendisinin yazmış olduğu usûl perspektifiyle ciddi

¹⁴⁴ Suyûtî, *el-Hâvî*, II, 97-98.

¹⁴⁵ Sezgin, Fuad, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, 1956, s. 283.

¹⁴⁶ Bkz. Suyûtî, *a.g.e.*, II, 57-86.

¹⁴⁷ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 68.

¹⁴⁸ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 71.

¹⁴⁹ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 73.

¹⁵⁰ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 78.

¹⁵¹ İlgili rivâyetler için bkz. Suyûtî, *a.g.e.*, II, 58, 59, 66, 74, 78.

¹⁵² Suyûtî, *a.g.e.*, II, 66.

¹⁵³ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 76.

¹⁵⁴ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 79.

değerlendirmeler yapmamıştır. Hâlbuki gerek *Leâli'*de olsun, gerekse değerlendirmesini yaptığımız diğer risâlelerde olsun, Suyûtî, her ne kadar metin tenkidi yapmamışsa da sened tenkidi yapmıştır. Burada zayıf, çürük, sahîh ayrımı olmaksızın haberleri nakletmekle yetinmiştir.

Suyûtî, az da olsa eserin sonunda birkaç rivâyetin değerlendirmesini yapmıştır. Meselâ, peygamberlerden sonra insanların en faziletlisinin Hz. Ebû Bekîr ve Hz. Ömer olduğu ile ilgili rivâyetlerin senedlerinin sahîh olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁵

Ayrıca risâlenin sonunda "Tenbihât" başlığı altında bazı rivâyetleri değerlendirmiştir. Birinci tenbihte Suyûtî, Ebû Dâvud'un "Kitâbu'l-Mehdî"¹⁵⁶ başlığı altında on iki halifeden birisinin Mehdî olacağı inancında olduğunu, ama şimdiye kadar böyle bir durumun gerçekleşmediğini söylemiştir. İkinci tenbihte, Mehdî'nin Abbasîlerden olacağı ile ilgili rivâyet hakkında Dârekutnî, sened zincirinde geçen râvîlerden Muhammed b. Velîd'in tek başına kalmasından dolayı bu rivâyete garîb dediğini nakletmiştir. Üçüncü tenbihte, Mehdî'nin Hz. İsa olduğu ile ilgili rivâyet¹⁵⁷ için de Kurtubî'nin hadisin senedinin zayıf olduğu düşüncesinde olduğunu söylemiştir. Ayrıca Suyûtî, Mehdî'nin Hz. Fatıma'nın soyundan olması ile ilgili hadisin bu hadisler içinde en sahîh rivâyet olduğunu söylemiştir.¹⁵⁸ Dördüncü tenbihte ise Suyûtî, Kurtubî'nin naklettiği Mehdî'nin batıdan çıkacağı ile ilgili uzun kıssanın aslının olmadığını söylemiştir.¹⁵⁹

Sonuç

Suyûtî'nin hadis anlayışını ortaya koymaya çalıştığımız bu makaleden çıkartabildiğimiz ilk önemli sonuç, Suyûtî'nin hadis ve sünnetle çok meşgul olduğu hususudur. Suyûtî, hadis ilimlerinin hemen her dalında eser vermiştir.

Hadis ilmi, Suyûtî'nin mahir olduğu ve çok sayıda eser verdiği bir ilim dalıdır. Suyûtî, güçlü bir hafızaya sahip olduğu için hadis rivâyetlerinin çoğunu ezberlemiştir. Kendisinin 200 bin hadis ezberlediği rivâyet edilmiştir. Bütün hadis rivâyetlerini derlemeye çalışmıştır. Bu anlamda Suyûtî bir ansiklopedisttir.

Suyûtî, rivâyetlerin sıhhatini belirlemede isnâd merkezli değerlendirmeler yapmıştır. Ama bazen de *el-Leâliu'l-Mesnûa* gibi eserlerinde metin tenkidi yaptığı da olmuştur. Buna rağmen Suyûtî'nin hadis usûlcülüğü ile uyuşmayan birçok

¹⁵⁵ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 77.

¹⁵⁶ Mehdî ile ilgili rivâyetler için bkz. Ebû Dâvud, Mehdî, 1, no: 4279, 4280, (IV, 150).

¹⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, II, 411.

¹⁵⁸ Tirmizî, Fiten, 52; İbn Mâce, Fiten, 34, (II, 1366); Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, I, 84.

¹⁵⁹ Suyûtî, *a.g.e.*, II, 85-86. Ayrıca bu risâleye benzer konuları içeren, herhangi bir rivâyet kritiği yapılmayan dünyanın ömrü, Deccâl'in çıkışı, Hz. İsa'nın inişi, Mehdî'nin geliş tarihi vb. konuları içeren başka bir risâlesi için bkz. Suyûtî, *a.g.e.*, II, 86-92. Ayrıca bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, s. 131-145; Durmuş, M. Ali, *Mehdî Hadislerinin Tedkiki*.

nakil, onun eserlerinde vardır. Risâle türü olan küçük hacimli eserler başta olmak üzere *el-Câmiu's-Sağîr* vb. kitaplarında uydurma, mesnedsiz çok nakiller yapmıştır. Hadislerin kritiğinde seçici davranmamıştır. Gelişigüzel rivâyetleri toplamıştır. Bu rivayetlerin kritiğinde, sened ve metin açısından kendisinin yazmış olduğu usûl perspektifiyle ciddi değerlendirmeler yapmamıştır. Bazı risâlelerinde ise kendi usûlu açısından ciddi değerlendirmeler yaptığı da varid olmuştur.

Çalışmamızda ulaştığımız sonuçlardan biri de Suyûtî'nin hadis senedlerini değerlendirmede mütesâhil davranmış olmasıdır. Suyûtî, metinden çok isnâd üzerinde durmuştur. Kanaatimizce metin tenkidine önem vermemiş olması, uydurma ve zayıf rivâyetlerin Suyûtî'nin eserlerinde görülmesinin sebeplerinden birisidir. Bir hadisi bir eserinde uydurma olarak verirken bir başka eserinde alıp rahatça kullanabilmesi onun ilmî titizliğinde ve dikkatinde zaafî olduğunun bir göstergesi olsa gerektir. Söz konusu bu durum Suyûtî'nin tesahülünü göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Sonuç olarak Suyûtî, geleneksel hadis anlayışını günümüze taşımış, çok hacimli bir hadis literatürünü bize mirâs bırakmış büyük bir âlimdir. Suyûtî'nin eserlerinin, çağımızda gerek rivayet yönünden gerekse dirayet yönünden Hadis ilimleri ile uğraşanların temel kaynakları arasında yer aldığını ifade etmek gerekir.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs ammâ İštehera mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-Nâs*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, y.y., 1314.
- Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfû'a fi'l-Ahbârî'l-Mevdûa*, thk. Muhammed Sabbağ, Dâru'l-Emâne, Beyrut, 1971.
- _____, *Mevzûât-i Aliyyu'l-Kârî Tercemesi*, çev. Ahmed Serdaroğlu, Ankara, 1966.
- Aydın, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1987.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh*, el-Matbaatu's-Selefiyye, Kahire, 1400.
- Bukâî, Muhammed Hayri, "Mahtûtatu Tercümetü'l-Allâme es-Suyûtî li Ebî Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ed-Dâvudî", *el-Arabîyye*, Ocak, 2001, sy. 13.
- Çakan, İsmail L., *Hadis Edebiyatı*, M.Ü. İFAV Yayınları, İstanbul, 1989.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdillâh b. Abdirrahman, *es-Sünen*, Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, Dimaşk, 1349.
- Dayfullah, Muhammed Hasan, *Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Câmiu's-Sağîr*, el-Mektebetü'l-Halebî, Kahire, 1964.

- Durmuş, M. Ali, *Mehdî Hadislerinin Tedkiki*, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, A.Ü.S.B.E., Ankara, 2000.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as, *es-Sünen*, Nşr. M. M. Abdulhamid, t.s.
- Ebû Gudde, Abdulfettah, *Mezû Hadisler*, çev. Enbiya Yıldırım, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.
- Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2000.
- el-Gumârî, Muhammed b. es-Siddîk, *el-Muğîr 'ala'l-Ehâdîsi'l-Mavdû'ati fi'l-Câmi's-Sağîr*, Beyrut, 1982.
- Hâkim, Ebû Abdullah en-Neysâbûrî, *el-Mustedrek alâ's-Sahîhayn*, Beyrut, t.s.
- Halife, Reşâd, *Medresetu'l-Hadis fi Mısır*, Kahire, 1983.
- el-Hût, Muhammed Derviş, *Esne'l-Metâlib fi Ehâdîsi Muhtelifeti'l-Merâtib, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî*, Beyrut, 1983.
- Irâkî, *et-Takyid ve'l-Îzâh Limâ Utlîka ve Uğlika min Mukaddimeti İbni's-Salâh, Müessesetu'l-Kütübî's-Sakâfiyye*, Beyrut, 1991.
- İbn Arrâk, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Tenzîhu's-Şeriatî'l-Merfû'a ani'l-Ahbâri's-Şeniati'l-Mevdû'a*, thk. Abdulvehhâb Abdullatif, Muhammed Sıddîk, Mektebetu Kahire, Mısır, t.s.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Kinânî el-Askalânî, *el-Kaolu'l-Musedded fi'z-Zebbi 'ani'l-Müsned*, Haydarâbâd, 1319.
- _____, *Lisânu'l-Mîzân*, Haydarâbâd, 1330.
- _____, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1325.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Ahmed el-Bustî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1952.
- _____, *Kitâbu'l-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, thk. Hamdî Abdulmecid es-Selefi, Dâru's-Sami, Riyad, 2000.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsuddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr, *el-Menâru'l-Munîf fi's-Sahîh ve'd-Da'îf*, çev. Muzaffer Can, Cantaş Yayınları, İstanbul, 1992.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye (Büyük İslâm Tarihi)*, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1994.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuad Abdalbaki, Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabîyye, 1952.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l- Ferec Abdurrahman b. Ali, *Kitâbu'l-Mevzûât*, thk. Nureddîn b. Şükrî b. Ali Boyacılar, Mektebetü Edvâu's-Selef, y.y., 1997.

- İbnu'l-İmâd, Ebu'l-Felah Abdulhay, *Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbâri Men Zeheb*, thk. Abdulkadir Arnavud, Mahmud Arnavud, Dâru İbn Kesîr, Dımaşk, 1993.
- Kandemir, M. Yaşar, *Mevzû Hadîsler*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 1991.
- Karacabey, Salih, *Hadis Tenkidi*, Sır Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- Karayılan, Mevlüt, *Suyûtî'nin Leâli'deki Kaynakları Ve Tenkid Metodu*, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, A.Ü.S.B.E. Ankara, 1994.
- Kettânî, Muhammed b. Cafer, *Hadis Literatürü*, çev. Yusuf Özbek, İz Yay. İstanbul, 1994.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara OkuluYayınları, Ankara, 1999.
- _____, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Kitâbiyât, Ankara, 2002.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yayıncılık, Ankara, 1992.
- Lehham, Bedi' es-Seyyid, *el-İmâm el-Hâfız Celâleddin Suyûtî ve Cuhûduhu fi'l-Hadis ve Ulûmih*, Dâru Kuteybe, Dımaşk, 1994.
- Leknevî, Muhammed Abdulhay, *el-Ecvibetu'l-Fâdile li Es'ileti'l-'Aşrati'l-Kâmile*, thk. Abdulfettah Ebû Gudde, 4. Baskı, Dâru's-Selâm, Kahire, 1997.
- Sartan, Elisabeth, *Celâleddîn Suyûtî*, Cambridge, Cambridge University, 1975.
- _____, *Celâleddîn Suyûtî Hayatı ve Eserleri*, çev. Hasan Nureddin, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Sehâvî, Şemsüddin Muhammed b. Abdirrahman, *ed-Dav'ül-Lâmi li Ehli'l-Karn et-Tâsi*, Dâru'l-Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, ts.
- Sezgin, Fuad, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, 1956.
- Sibâî, Mustafa, *es-Sünnetu ve Mekânetuhâ fi't-Teşri'i'l-İslâmî*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1985, 4. Baskı.
- Subhi, Sâlih, *Hadîs İlimleri ve Hadîs İstilahları*, çev. M. Yaşar Kandemir, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 1988.
- Suyûtî, Celâluddin Ebu'l-Fadl b. Ebi Bekr, *el-Câmiu's-Sağîr fi Ehâdisi'l-Beşîri'n-Nezîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.
- _____, *ed-Dürerü'l-Müntesire fi'l-Ehâdisi'l-Müştehire*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.
- _____, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.
- _____, *Buğyetü'l-Vu'at fi Tabâkâti'l-Lugaviyyin ve'n-Nuhât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1964.

-
- _____, *Hüsnü'l-Muhadara fî Ahbârı Mısr ve'l-Kâhire*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
 - _____, *el-Leâli'l-Masnû'a fî'l-Ehâdîsi'l-Mevdû'a*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996.
 - _____, *el-Muncem fi'l Mu'cem: Mu'cemu Şuyuhi's-Suyûtî*, thk. İbrahim Bacis Abdülmecid, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1415/1995.
 - _____, *Şerhu's-Sudûr bi Şerhi Hâli'l-Mevtâ ve'l-Kubûr*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1994.
 - _____, *et-Tahaddüs bi Nimetillah*, thk. Elisabeth Sartain, Cambridge University, Cambridge, 1975.
 - _____, *Tedribu'r-Râvî fi Şerhi Takribi'n-Nevâvî*, thk. Abdülvehhâb Abdüllatif, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Medine, 1959.
 - _____, *Tedribu'r-Râvî fi Şerhi Takribi'n-Nevâvî*, thk. A. Ömer Haşım, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1999.
 - _____, *Zeylü Tezkiretü'l-Huffâz li Zehebî*, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1955.
 - Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini min Be'di'l-Karni's-Sâbi'*, Dâru'l-Marife, Beyrut, t.s.
 - Tabba', İyad Halid, *Celâleddin Suyûtî: Ma'lemetü'l-Ulûmi'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, 1996.
 - Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire, 1937.
 - Zehebî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Mizânu'l-İ'tidâl fiNakdi'r-Ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabîyye, Kahire, 1963.
 - _____, *et-Tezkire fî'l-Ehâdîsi'l-Müştehire*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986.